

**Міністерство освіти і науки України**  
**Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника**

**Дрогобицька Оксана**

**ЗБІРНИК НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДО КУРСУ**  
**«ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ ГАЛИЦЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ**  
**(друга половина ХІХ – 30-ті рр. ХХ ст.)»**

**Івано-Франківськ, 2014**

## **ЗМІСТ**

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ  
ПОБУТУ УКРАЇНСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ГАЛИЧИНИ  
КІНЦЯ ХІХ – 30-Х РР. ХХ СТ.**

**ПОБУТ УКРАЇНСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ГАЛИЧИНИ  
КІНЦЯ ХІХ – 30-Х РР. ХХ СТ.: ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ**

**УКРАЇНСЬКА СІЛЬСЬКА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ ГАЛИЧИНИ (КІНЕЦЬ ХІХ  
– 1939 Р.): СПРОБИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ**

**ДЖЕРЕЛА І ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ  
ІНТЕЛІГЕНЦІЇ У ГАЛИЧИНІ (КІНЕЦЬ ХІХ СТ. – 1939 Р.)**

**УКРАЇНСЬКА СІЛЬСЬКА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ ГАЛИЧИНИ КІНЦЯ ХІХ –  
30-Х РОКІВ ХХ СТ.: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

**КУЛЬТУРА І ПОБУТ УКРАЇНСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ  
ГАЛИЧИНИ У 20-Х – 30-Х РР. ХХ СТ. (НА МАТЕРІАЛІ ХУДОЖНІХ  
ТВОРІВ СУЧАСНИКІВ)**

**ВПЛИВ МІСЬКОЇ КУЛЬТУРИ НА ЗМІНИ У ПОБУТІ УКРАЇНСЬКОЇ  
СІЛЬСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ГАЛИЧИНИ (ПЕРША ПОЛОВИНА  
ХХ СТ.)**

**Баран (Дрогобицька) О. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОБУТУ УКРАЇНСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ГАЛИЧИНИ КІНЦЯ ХІХ – 30-Х РР. ХХ СТ. // Інтелігенція і влада: матеріали П'ятої Всеукраїнської наукової конференції (Одеса, 24 – 25 грудня 2009 р.): у 3-х ч. Ч. 1./гол.ред.Г.І.Гончарук та ін. – Одеса: Астропринт, 2009. – С. 53-59.**

Аналіз теоретико-методологічних засад дослідження побуту української сільської інтелігенції Галичини кінця ХІХ – 30-х років ХХ ст. передбачає з'ясування низки проблем. Серед них однією із найважливіших є визначення місця цієї теми у предметному полі етнології і таких напрямків історичної науки як соціальна історія та “історія повсякденності”.

Вивчення культури й побуту сільської інтелігенції ускладнюється тим, що дана тема перебуває на стику різних дисциплін. Очевидним є її зв'язок не тільки з етнологією, яка одним із своїх завдань визначає дослідження особливостей матеріальної і духовної культури народу, але і з іншими гуманітарними науками. Це у свою чергу вимагає використання різних методів дослідження. На думку українського вченого А.Пономарьова, розмаїття методів і підходів до аналізу культури є наслідком багатоманітності предметної області вже самої етнографії як науки\* [1].

Подібна постановка проблеми насамперед обумовлює застосування комплексного підходу. У його основі лежить ідея сприйняття багатьох етносоціальних явищ як органічних систем, що мають складну структуру, а тому вимагають взаємодії різних наук [2]. З цієї точки зору, вивчення особливостей духовної і матеріальної культури галицької сільської

---

\* Терміни “етнологія” і “етнографія” у вітчизняній і зарубіжній літературі часто вживаються як синонімічні, хоча під першою, зазвичай, розуміють більш теоретичну, а під другою – описову дисципліну.

інтелігенції кінця XIX – 30-х років XX ст. неможливе без врахування досягнень соціології, релігієзнавства, педагогіки, культурології тощо.

Прикладом використання даних соціології є активне впровадження статистичних матеріалів для кількісної та якісної характеристики сільської інтелігенції, з'ясування джерел її формування. Відомості культурологічного плану необхідні при розкритті специфіки побуту представників найбільш освіченої верстви у контексті модернізаційних процесів кінця XIX – початку XX ст., появи нових тенденцій у тогочасній світовій моді.

Багатоаспектність теми дослідження підтверджується не тільки на підставі аналізу різних дисциплін, але й напрямків історичної науки.

З одного боку, побут інтелігенції можна розглядати у рамках соціальної історії, яка займається аналізом різних соціальних груп (людських спільнот, що проживають у одному місці (селі, місті, кварталі), належать до певної професії чи стану) [3]. Для робіт з соціальної історії властиве порівняно широке залучення статистичних матеріалів та еґо-документів – джерел приватного походження (мемуарів, автобіографій, листів), які у найбільшій мірі наближають дослідника до розуміння менталітету і його трансформацій у представників низки суспільних прошарків [4]. Така спрямованість проблематики дослідження відповідає сучасним тенденціям розвитку історичної науки, адже на сьогодні популярним є розгляд тем на основі соціальної історії і пов'язаних з нею не тільки економічних, але і суспільно-культурних питань.

З другого боку, вивчення особливостей життя і діяльності інтелігенції нерозривно пов'язане із напрямком історичної науки, відомим під назвою “історія повсякденності”. Ця порівняно нова галузь історичного знання висуває на перше місце комплексне дослідження способу життя і його змін у представників різних соціальних груп, їх вчинків та емоційних реакцій на окремі ситуації [5]. “Історія повсякденності” виходить за рамки характеристики матеріальної культури, а саме житла, одягу, харчування, її завданням є аналіз історії поведінки і переживань людей. Якщо зазвичай

дослідник розглядає епоху через призму людської діяльності, то для історика повсякденності важливо зрозуміти людину у контексті її часу [6].

У сучасній науці існують два підходи щодо реконструкції реалей повсякденного життя людей. Перший започаткували французькі дослідники, представники так званої школи “Анналів”: М. Блок, Л. Февр і Ф. Бродель. Зокрема, Ф. Бродель у першому томі праці “Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV – XVIII ст.” під назвою “Структури повсякденності: можливе і неможливе” розкрив матеріальну сферу людського життя, а саме житло, харчування, одяг, техніку, гроші тощо [7]. Він запропонував перейти від суто політичної історії та етнографічних описів побуту до вивчення широкого спектру міжіндивідних комунікацій, вчинків, ідеалів, цінностей і правил, які регулюють людську поведінку, індивідуальну і колективну практику [8].

Прихильники такого трактування історичного процесу ставлять у центрі наукових досліджень загальну реконструкцію системи уявлень індивіда про своє природне і соціальне оточення, вивчають у повсякденності насамперед ментальну складову. Прикладом цього є погляди Ф. Броделя щодо аналізу різних предметів матеріальної культури. Згідно із його твердженнями, поодинокий елемент інтер’єру сам по собі практично нічого не означає. “Головне те, що лежить за межами властиво меблевого предмета: його розташування, вільне чи невольне, атмосфера, манера жити – як у кімнаті, де стоїть цей предмет, так і поза нею, в цілому будинку, частиною якого ця кімната була” [9].

Другий підхід щодо історії повсякденності, згідно з яким при вивченні минулого досить ефективним є дослідження досвіду обмеженої групи чи навіть індивіду, сформувався у німецькій та італійській історіографії [10]. Його прихильники вважають за необхідне здійснювати дослідження “мікроісторій” звичайних людей чи груп, а також проблем культури як способу узагальнення повсякденного життя і поведінки у ньому [11]. Такі історичні реконструкції та інтерпретації, здійснені завдяки концентрації на

обмеженому об'єкті дослідження, дозволяють суттєво розширити можливості історичного пізнання [12].

Врахування і синтез основних положень вищеназваних тенденцій в історичній науці вимагає дослідження побуту інтелігенції на макро- і мікрорівнях. Макрорівень – це аналіз явищ матеріальної і духовної культури, притаманних для більшості сільської інтелігенції, а мікрорівень – виділення різних аспектів побуту, властивих для окремих представників цього соціального прошарку, вивчення їхніх біографій, індивідуальних прикладів із життя, системи особистих мотивацій.

Наприклад, у рамках використання макро- і мікроісторичного аналізу здійснюється характеристика факторів, які впливали на вибір професії тогочасним молодим поколінням. Якщо на макрорівні майбутній фах визначали ментальні настанови і стереотипи, властиві для усієї галицької громадськості, і пов'язані з шанобливим ставленням до гімназійної освіти і професій гуманітарного спрямування, то на мікрорівні – значну роль відігравали особисті переконання індивіда, матеріальне забезпечення родини.

Наступною проблемою, пов'язаною із методологічними аспектами вивчення культури і побуту української сільської інтелігенції Галичини, є необхідність проведення розмежування між історією повсякденності та етнологією.

У тематиці історії повсякденності закладені широкі можливості для співпраці різних дисциплін, однак серед їхнього переліку одне із найважливіших місць займає етнологія. Німецький вчений Х. Медік не тільки тісно пов'язав історію повсякденності з цією наукою, але навіть назвав її “етнологічною соціальною історією” [13]. Як прихильник мікроісторичного підходу, він вважає, що мікроісторія є “сестрою” історії побуту [14]. За твердженнями російського дослідника Н. Пушкарьової, у сучасних наукових колах існує переконання, що “історія повсякденності” – це майже етнологія, особливо якщо мова йде про побут, структуру харчування, особливості сімейного життя. У деяких новітніх публікаціях поняття “побут” і

“повсякденність” вживаються як синоніми, хоча вони потребують чіткого розмежування [15].

У широкому значенні під побутом зазвичай розуміють культурне (передусім матеріальне) середовище, в якому протікає вся життєдіяльність людей [16]. Існує також пояснення побуту як стійких, ритмічних, стереотипних форм поведінки [17]. В українській етнології побут трактується як сукупність предметів, способів і явищ, що, задовольняючи матеріальні і духовні потреби людей, визначають уклад їхньої життєдіяльності [18]. У цьому руслі часто виділяють побут у сімейній, громадській, виробничій сфері.

На думку вищезгаданої Н. Пушкарьової, слід розрізняти праці з історії побуту і роботи з проблематики історії повсякденності. Адже при етнографічному описі побуту рідко коли відводиться увага переживанням окремих осіб, особливо якщо ті не характеризують типовий варіант емоційних реакцій. Натомість, як правило, у центрі уваги історика повсякденності перебуває не тільки побут, але і життєві проблеми людей, їх внутрішній світ [19]. Він ставить за мету не просто фіксацію явищ матеріальної чи духовної культури, а пояснення механізмів появи інновацій, з’ясування рушійних сил у процесах зближення нових і старих норм [20].

Основна різниця між етнографічними дослідженнями побуту і вивченням повсякденності полягає у тому, яку роль відводиться політичній історії, подіям і фактам. Так, у етнографічних описах здебільшого не акцентується увага на політичних подіях, а в працях з історії повсякденності навпаки, одне із центральних місць займає аналіз впливу історичних обставин на зміни у способі життя людей [21].

З цієї точки зору, дана тема виходить за рамки традиційних робіт з питань матеріальної чи духовної культури українського народу та наближається до праць, виконаних у руслі історії повсякденності. Такий підхід обумовлений вже самою специфікою проблеми, адже побут сільської інтелігенції Галичини кінця XIX – 30-х років XX ст. залежали від місця, яке

вона займала у структурі тогочасного суспільства, її матеріального становища і політики влади.

Будучи найбільш освіченою верствою українського народу, інтелігенція ніколи не залишалась осторонь суспільно-політичних процесів, що проходили у краї, а відтак зазнавала їх відчутних впливів. Це у свою чергу обумовлює широке використання фактичного матеріалу, що є притаманним більше для суто історичних, аніж етнологічних досліджень.

Попри це при вивченні побуту інтелігенції активно застосовуються методи, традиційні для етнології. Серед них виділяємо такі види польової роботи як опитування та анкетування. Польові дослідження, які є своєрідним маркером етнологічної науки, активно проникають у сферу вивчення інших дисциплін. Як приклад можна навести їхнє активне використання у сучасній зарубіжній соціології, зокрема при аналізі трудових відносин, внутрішньогрупової динаміки в організаціях, соціальних проблем міста. Такі тенденції дають підстави окремим науковцям навіть вести мову про “соціальну етнографію” чи “етнографічний підхід” всередині соціології [22].

Останнє підтверджує етнологічну спрямованість дослідження, адже при характеристиці побуту окремого народу чи представників певної соціальної верстви етнологія традиційно опирається на вивчення речових пам'яток, одержаних безпосередньо у результаті польової роботи чи експонованих у музеях. Натомість, як правило, речові матеріали рідко стають предметом вивчення у працях, написаних у суто історичному ракурсі, із властивим для них акцентом на політичних подіях.

Важливе місце займає порівняльно-історичний метод чи так званий метод компаративного аналізу, який дає можливість простежити основні зміни всередині культури. При використанні даного методу, слід враховувати, що механізм взаємодії культур “дозволяє” культурі приймати чужі елементи. У процесі їх адаптації одні з них не приживаються і відмирають, а інші стають органічною частиною культури [632, с. 33]. У рамках цієї схеми, побут української сільської інтелігенції кінця XIX – 30-х



років ХХ ст. розглядається як такий, що поєднує елементи міської і сільської культури, модерні західноєвропейські впливи і традиційні форми. Поєднання цих культур чітко простежується у житлі та одязі інтелігентної верстви, де активно використовувались товари місцевих ремісників і фабричного виробництва.

Завдяки компаративному аналізу у роботі здійснено порівняння окремих аспектів побуту інтелігенції як соціальної верстви, здатної найшвидше засвоювати західні зразки, і селянства – носія традиційної культури. Через порівняння виявлено основні відмінності не тільки у матеріальній сфері, але і в системі освіти та виховання, сімейних стосунках, родинній обрядовості.

За допомогою проблемно-хронологічного методу вдалося розглянути основні шляхи формування сільської інтелігенції, дати їй соціальну характеристику і з'ясувати особливості професійного складу. Цей метод використовувався також для вивчення динаміки змін різних явищ матеріальної і духовної культури інтелігенції впродовж визначеного історичного періоду. Він дав можливість прослідкувати еволюцію побуту інтелігенції під впливом проникнення товарів фабричного виробництва і західноєвропейської моди.

Таким чином, вивчення культури і побуту української сільської інтелігенції Галичини кінця ХІХ – 30-х років ХХ ст. передбачає синтез методів і результатів досліджень різних гуманітарних наук, що вимагає застосування міждисциплінарного підходу.

Специфіка проблеми полягає у її комплексності і можливості вивчення як у рамках етнології, так і соціальної історії, історії повсякденності. Тому не можна обмежуватися тільки аналізом традиційних аспектів побуту: сім'ї і родинних свят, одягу, житла, харчування, господарства, а необхідно звертати увагу на роль цієї соціальної верстви у культурно-просвітніх, соціально-економічних і частково суспільно-політичних процесах на селі, її вплив на трансформацію життя селян. Наближеність теми дослідження до історії повсякденності також обумовлює увагу автора до багатьох проблем,

пов'язаних із ментальними складовими не лише інтелігенції чи селянства, але і усієї тогочасної галицької громадськості.

#### Література

1. Пономарьов А. Українська етнографія: курс лекцій. – К.: Либідь, 1994. – С.33.
2. Там само. – С.36.
3. Ревель Ж. Микроисторический анализ и конструирование социального // Одиссей. Человек в истории. 1996. – М.: Coda, 1996. – С. 115.
4. Социальная история России новейшего времени: новые подходы и новые источники: Методические материалы к спецкурсу / А. К. Соколов. – М., 2003. – С. 14.
5. Пушкарева Н. Предмет и методы изучения “истории повседневности” // Этнографическое обозрение. – 2004. – № 5. – С.3.
6. Куделко С. История повседневности в контексте исторического краеведения // Эпоха. Культуры. Люди (история повседневности и культурная история Германии и Советского Союза. 1920–1950-е годы) / Материалы международной научной конференции (Харьков, сентябрь 2003 г.): Сб. докладов. – Харьков: Восточно-региональный центр гуманитарно-образовательных инициатив, 2004. – С. 147.
7. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV–XVIII ст.: Пер. з фр. – К.: Основи, 1995. – Т. 1. Структури повсякденності: можливе і неможливе. – 543 с.
8. Пушкарева Н. Предмет и методы изучения “истории повседневности”... – С. 6.
9. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV–XVIII ст... – С. 257.
10. Ревель Ж. Микроисторический анализ и конструирование социального... – С.121.
11. Пушкарева Н. Предмет и методы изучения “истории повседневности”... – С.11.
12. Медик Х. Микроистория // THESIS. Теория и история экономических и социальных институтов и систем. – Т. II. – Вып. 4. – С. 196-197.
13. Пушкарева Н. Предмет и методы изучения “истории повседневности”... – С.7.
14. Медик Х. Микроистория... – С. 193.
15. Пушкарева Н. Предмет и методы изучения “истории повседневности”... – С. 9.
16. Савчук Б., Кафарський В. Вступ до етнології. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2003. – С. 151.
17. Пушкарева Н. Предмет и методы изучения “истории повседневности”... – С. 9.
18. Савчук Б., Кафарський В. Вступ до етнології... – С. 152; Тиводар М. Етнологія: Навч. посібн. – Львів: Світ, 2004. – С. 612.
19. Пушкарева Н. Предмет и методы изучения “истории повседневности”... – С. 10.
20. Там само. – С. 11.

21. Там само. – С. 10.
22. Романов П. Процедуры, стратегии, подходы “социальной этнографии” // Социологический журнал. – 1996. – № 3–4. – С. 138–149.

**Дрогобицька О. ПОБУТ УКРАЇНСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ГАЛИЧИНИ КІНЦЯ ХІХ – 30-Х РОКІВ ХХ СТ.: ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ // Проблеми гуманітарних наук: наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. – Дрогобич, 2009. – Вип. 24. Історія. – С. 274 – 287.**

В останні роки спостерігається значне поживлення інтересу істориків до вивчення місця інтелігенції у суспільно-політичних, культурно-освітніх, соціально-економічних процесах та її ролі у поступі нації. Не менш цікавим, на наш погляд, видається дослідження побуту представників найбільш освіченої верстви Галичини наприкінці ХІХ – 30-х років ХХ ст.

Культура і побут галицької сільської інтелігенції окресленого періоду знаходяться у сфері вивчення різних дисциплін, а тому вимагають залучення наукової літератури різного плану. На жаль, на сьогодні існує невелика кількість публікацій, у яких розкривалася б дана проблема<sup>1</sup>. Як наслідок, практично немає досліджень і з її історіографії. Такий стан є закономірним наслідком тих тематичних пріоритетів, які панували до початку Другої світової війни, у радянські часи та продовжують частково зберігатися у сучасній етнологічній науці.

Метою нашого дослідження є аналіз публікацій, присвячених вивченню духовної і матеріальної культури галицької сільської інтелігенції кінця ХІХ – 30-х рр. ХХ ст.

Серед видань, так чи інакше присвячених вказаній темі, виділяємо монографії і статті, датовані періодом до 1939 р., праці радянської доби і досягнення історіографії періоду незалежної України. При характеристиці складових цієї класифікації простежується відносно умовний поділ праць за характером питань, які у них піднімаються. У межах такої схеми окремо можна розглядати дослідження українських, зарубіжних істориків та вчених із діаспори.

---

<sup>1</sup> Автор опублікувала низку статей з проблем побуту української сільської інтелігенції Галичини кінця ХІХ – 30-х рр. ХХ ст. під прізвиськом Баран О.Я.

У Галичині до 1939 р. селянство розглядалося як основний носій етнічної культури народу, тому публікації цього періоду звернені в основному на вивчення побуту зазначеної соціальної верстви.

Обмеженість корпусу етнологічних робіт сучасників обумовило опору автора на праці здебільшого історичного характеру. Показовим у цьому плані є двотомне видання Ф.Свистуна “Прикарпатская Русь подъ владѣніемъ Австріи” [43; 44]. Найбільший науковий інтерес становить другий том, присвячений періоду з 1850 р. до 1895 р., в якому історик порівняв джерела формування української і польської інтелігенції, дав вичерпну характеристику кількісних і якісних показників освіченої верстви.

Серед публікацій сучасників вагоме місце займає дослідження Ф.Титова “Русское духовенство въ Галиціи (Изъ наблюденій путешественника)” [40]. Автор звернув увагу на так званій “панський дух” окремих душпастирів, який проявлявся через зверхнє ставлення до селянства, прагнення до надмірних розкошів і запобігання перед польською шляхтою. Останнє передбачало наслідування священнослужителями культури і побуту шляхти [40, 53-54].

Низка праць цього періоду також відображає важке становище у сфері шкільництва. Наприклад, К.Федорович у праці “Українські школи в Галичині у світлі законів і практики”, констатує занепад національної освіти і скорочення кількості українських навчальних закладів, розкрив репресивну політику польської влади стосовно вчителів. Для ілюстрації своїх тверджень, він подав детальний список та адреси педагогів, які були змушені покинути Східну Галичину і працювати на теренах етнічних польських земель [45].

Складне матеріальне становище і низький соціально-правовий статус учительства проаналізовано у польськомовному виданні під назвою “*Obraz doli nauczyciela ludowego w Galicyi*” [53]. У ньому піддано критиці систематичний нагляд жандармів і старост за освітянами, погані санітарно-епідеміологічні умови праці і проживання у школах, неврегульованість питання наділення педагогів земельними ділянками тощо.

Польський історик Ф. Буяк присвятив характеристиці галицької інтелігенції окремий підрозділ у праці “Galicya” [49]. Автор підкреслив високу суспільну активність греко-католицького кліру у порівнянні із римо-католицьким, а також наголосив на зростанні його впливу на господарське життя провінції, що виявлялося у переході від повчань до практичних дій.

Загалом автори публікацій періоду до Другої світової війни майже не розкривають побут інтелігенції, обмежуючись тільки аналізом її громадської діяльності, суспільно-політичного і матеріального становища. Однак цінність вказаних праць полягає у тому, що вони створені безпосередньо учасниками чи очевидцями подій і дозволяють з’ясувати особливості ставлення представників тогочасної громадськості до найбільш освіченої верстви у Галичині.

Зовсім інше трактування спостерігаємо у радянській історіографії, де інтелігенції зазвичай відводилася роль проміжного прошарку між селянством і робітниками. З точки зору догматизованого і абсолютизованого класового підходу, вона розглядалася як економічно несамотійна соціальна група, що не має відношення до засобів виробництва, продукування матеріальних благ та їх розподілу [18, 7]. Проблема ж національної інтелігенції взагалі належала до заборонних тем.

Така тенденція, звичайно, вплинула на тематику етнографічних досліджень. У центрі наукових зацікавлень виступав побут робітників у період капіталістичного суспільства і радянської доби. Крім цього активно продовжували розроблятися теми селянства. Натомість чимало представників інтелігентних професій були віднесені до категорії буржуазних націоналістів, експлуататорів робітничого і селянського класу. Наприклад, в окремих працях якщо і згадувалося духовенство, то тільки із негативним підтекстом – як визискувач простого люду [23, 28]. Однак, у радянський період вийшли друком низка досліджень, які можуть використовуватися для проведення аналогій чи простеження відмінностей між культурою інтелігенції і селянства.

Так само не можна ігнорувати дослідження із соціально-економічного і політичного розвитку Галичини, написані істориками І.Васютою, С.Макарчуком, Ю.Сливкою та іншими [5; 26; 37]. У контексті цієї проблематики піднімалися питання соціально-правового становища освітян, їхнього матеріального становища. Попри наявність певних ідеологічних нашарувань праці названих авторів дають можливість з'ясувати чисельність освіченої верстви, а також окремі аспекти політики влади стосовно представників розумової діяльності.

Таким чином, вивчення історії у руслі марксистсько-ленінської ідеології значно обмежило спектр тем досліджень і зробило проблему національної інтелігенції, а тим більше її культури і побуту, безперспективною. Водночас вартісними є публікації з етнографії українського селянства, критичне використання яких дозволяє порівняти різні аспекти життя селян та інтелігенції.

Значний обсяг літератури з історії освіченої верстви нагромаджено науковцями української діаспори. На відміну від радянських істориків, вони не перебували під ідеологічним тиском, тому мали можливість об'єктивніше висвітлювати цю тему.

Розкриттю політики польської влади стосовно галицького вчительства, а також проблем, з якими йому доводилось стикатись під час професійної діяльності, присвячені праці В.Вериги і М.Ломацького [6; 25]. Останній у книзі “Українське вчительство на Гуцульщині” подав специфіку педагогічної роботи у гуцульських селах, особливості відносин освітян із громадою, залежність ступеня їх авторитету від знання звичаїв місцевих мешканців.

Попри наявність названих досліджень питанню побуту сільського вчительства у діаспорній літературі відведено значно менше уваги, аніж, наприклад, духовенству. Для науковців, які займалися вивченням різних аспектів діяльності Української греко-католицької церкви (УГКЦ) загалом і священнослужителів зокрема, характерне акцентування уваги на домінуючій

ролі цієї соціальної групи у процесах національного відродження, некритичний підхід при висвітленні стосунків її представників із селянами.

У такому дусі написана книга о. І.Сохоцького “Що дали греко-католицька Церква й духовенство українському народові” [38]. На думку автора, галицькі священичі родини завжди були “носіями культури і розсадниками української свідомості і національної окремішності” [38, 96]. Як доказ цього твердження він навів основні складові активності служителів культу у суспільно-політичній і соціально-економічній сфері, а також у процесі збагачення культурно-мистецької спадщини народу.

Чималу зацікавленість у науковців також викликали проблеми участі освіченої верстви у справі зародження і розбудови української кооперації. Так, відомий дослідник цієї галузі І.Витанович в “Історії українського кооперативного руху” розкрив роль сільської інтелігенції в організації інституцій економічного характеру [7]. Місце священнослужителів у цих процесах детальніше з’ясовано у праці А.Качора “Роля духовенства і церкви в економічному відродженні Західної України”. Автор зосередився не тільки на характеристиці напрямків господарської діяльності кліру, але й подав поіменний список священиків, задіяних у кредитних установах перед Першою світовою війною [20].

Серед діаспорних вчених найбільше до вивчення окресленої теми здійснив сучасний канадський історик І.-П.Химка. Він єдиний із відомих нам дослідників, який виділив її в окрему соціальну групу і дав доволі вичерпну характеристику. Аналіз матеріального становища інтелігенції, її освіти і соціального статусу, специфіки відносин із населенням, участі у національному русі дозволили істориком вибудувати всередині цієї групи ієрархію, на чолі якої знаходилося духовенство, посередині – вчительство, а внизу – дяки [51]. У дослідженні під назвою “Релігія й національність в Україні другої половини XVIII – XX століть” автор відніс останніх до так званої “напівінтелігенції”, відвівши їм роль проміжної ланки між інтелігенцією і селянством [46, 61].



Праці І.-П.Химки, написані на багатому джерельному та історіографічному матеріалі, відкрили за кордоном новий етап у вивченні історії українського національного руху. Вони хоча і не стосуються безпосередньо теми побуту освіченої верстви, але через призму характеристики участі її представників у просвітніх і суспільно-політичних процесах подають чимало цінних відомостей про громадське життя священиків і вчителів, а також про їхню роль у трансформації селянської культури.

Проблеми галицької інтелігенції розглядаються у монографіях і статтях польських дослідників М.Дроздовського, В.Найдус, М.Папежинської-Турек, Л.Сліви та інших [50; 54; 55; 56]. Монографія І.Камінської-Квак під назвою “Інтелігенція Львівського воєводства у міжвоєнний період” є найбільш вичерпною у цьому плані [52].

Наведені публікації польських науковців, безперечно, займають важливе місце серед історіографічних напрацювань з історії Галичини кінця ХІХ – 30-х років ХХ ст., однак вони здебільшого показують українську інтелігенцію у контексті політики австро-угорської чи польської влади і практично не зачіпають етнологічний аспект теми.

Із утворенням незалежної України у вітчизняній історіографії розпочався принципово новий період висвітлення проблеми діяльності української інтелігенції. Попри значне зацікавлення минулим національною еліти на цьому етапі сільська інтелігенція кінця ХІХ – 30-х років ХХ ст. так і не стала об’єктом окремого етнологічного дослідження.

У сучасній науці зберігається підхід, притаманний довоєнній етнології, коли за основу історичного аналізу бралася культура селянства, хоча помітні і позитивні тенденції звернення до вивчення інших соціальних верств чи груп.

Серед сучасних праць виділяємо монографію Г.Горинь “Громадський побут сільського населення Українських Карпат (ХІХ – 30-ті роки ХХ ст.)”, в якій автор відзначила вплив освіченої верстви на формування національної

свідомості селянства через залучення його до вічового руху кінця ХІХ ст., організацію громадсько-політичних свят [10]. Публікації львівського етнолога А.Данилюка розкривають специфіку житла та інтер'єру сільського вчительства і духовенства [12; 13].

Через майже повну відсутність етнологічних досліджень з даної тематики, основу сучасної історіографії складають публікації суто історичного плану.

Суспільно-політичні обставини, які визначали життя інтелігентної верстви кінця ХІХ – 30-х років ХХ ст. в Галичині, проаналізовано у працях Я.Грицака, О.Красівського та М.Кугутяка [11; 22; 24]. Зокрема, львівський історик Я.Грицак пов'язав процеси модернізації політичного життя українців із змінами у соціальній структурі національного руху, які виявлялись у переході з кінця ХІХ ст. керівництва цим рухом від духовенства до світської інтелігенції. Дослідник також відзначив важливість факту існування священничих династій для тяглості традицій і стабільного розвитку української еліти [11, 45].

Початок 1990-х років позначився виходом низки видань О.Рубльова та Ю.Черченко, В.Чоповського, присвячених безпосередньо історії інтелігенції західноукраїнських земель [35; 47; 48]. У них показано культурно-мистецьку діяльність освіченої верстви, її участь у просвітніх товариствах, а також злочинну політику польського і радянського тоталітарних режимів стосовно прогресивних діячів цього прошарку. У такому ж ракурсі виконано тритомне видання Інституту історії НАН України “Нариси історії української інтелігенції (перша половина ХХ ст.)” [29; 30].

Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. зберігається тенденція до вивчення суто політичної історії інтелігенції. Як справедливо зауважив Г.Касьянов, дискусії останнього часу стосовно української інтелігенції як в іноземній, так і в вітчизняній історіографії зосереджуються переважно навколо трьох тем: “інтелігенція і нація”, “інтелігенція і радянський тоталітаризм”, “забуті” (або репресовані) персоналії” [18, 20]. Із праць, в яких найповніше розкриваються

вищеназвані проблеми, слід виокремити фундаментальне дослідження історика О.Рубльова під назвою “Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914 – 1939)” [34].

Разом з тим, на сьогодні вийшло чимало досліджень з історії церкви чи шкільництва у Галичині, які тією чи іншою мірою дозволяють створити цілісну картину життя сільської інтелігенції кінця XIX ст. – 30-х років XX ст. Серед них виділяємо публікації з питань матеріального становища кліру Н.Колб, О.Турія, А.Заярнюка [17; 21; 41].

Для розуміння релігійних процесів, які, безперечно, позначалися на побуті священнослужителів, цінними є дослідження з історії УГКЦ В.Марчука і В.Перевезія [27; 31]. У них висвітлено роль церкви у формуванні національної ідеї і консолідації патріотичних сил, а також репресивну політику польської влади стосовно суспільно активного духовенства.

Подібно як праці з історії Церкви є історіографічною базою для дослідження побуту сільських душпастирів, так само неабияку роль при вивченні становища вчительства відіграють численні публікації з історії шкільництва. Серед них виділяємо монографії і статті В.Благого, Т.Завгородньої, З.Нагачевської, Б.Ступарика та інших [4;16; 28; 39].

Окрему категорію складають праці Л.Дрогомирецької, І.Пилипіва, Б.Савчука, у яких висвітлено конкретні напрямки діяльності інтелігенції, а саме: участь у культурно-просвітньому, кооперативному та антиалкогольному русі [15; 32; 36]. Ці публікації мають значну наукову вартість, особливо при вивченні громадської активності даної соціальної верстви. Однак вони виконані у суто історичному ракурсі, тому для вивчення побуту інтелігенції використовуються в обмежених обсягах.

Наступну групу серед сучасних видань становлять дослідження з історії родин Бандерів, Бурачинських, Заклинських, Озаркевичів, Шухевичів, опубліковані красзнавцем П.Арсеничем, а також праця В.Качкана про видатних вихідців із священничих сімей [1; 2; 3; 19]. У переліку публікацій

такого плану слід відзначити “Літопис роду Дольницьких” О. Дольницького [14]. Автор детально відтворив генеалогічне дерево власного роду і на його прикладі показав процес формування національної інтелігенції. Він супроводив своє дослідження численними витягами із офіційних документів, спогадами, кресленнями.

Такі праці дозволяють прослідкувати спадкоємність освітніх традицій і специфіку родинного життя інтелігенції.

Для дослідження нашої проблеми активно використовуються краєзнавчі видання з історії населених пунктів [8; 9]. Подібні публікації становлять значний науковий інтерес з точки зору поданого у них фактологічного матеріалу, однак зазвичай вони не супроводжуються ґрунтовними теоретичними узагальненнями і часто зводяться тільки до констатації участі представників інтелігенції у діяльності різних громадських інституцій. Проблема побуту освіченої верстви висвітлюється у них тільки через призму відносин із селянами чи у контексті суспільно-політичної діяльності.

Певний обсяг інформації, необхідної для деталізації окремих явищ культури і побуту сільської інтелігенції, можна взяти із літератури енциклопедичного і довідкового характеру. Біографічні нариси про педагогів, визначних діячів та уродженців сучасної Івано-Франківщини, подано у першому томі книги “Відомі педагоги Прикарпаття” [33]. Крім того, у кінці праці наводяться списки вчителів, які брали участь у національно-визвольних змаганнях українського народу та стали жертвами польського, фашистського і більшовицького окупаційних режимів. Короткі відомості про медичних працівників містяться у довіднику “Українські лікарі Прикарпаття” [42].

Таким чином, аналіз довоєнної, радянської, діаспорної, зарубіжної і сучасної української історіографії дозволяє згрупувати увесь корпус наукової літератури за такими напрямками: праці із загальної історії Галичини; дослідження про участь інтелігенції у суспільно-політичному русі краю; публікації з проблем культури і побуту українського народу; монографії і

статті з історії УГКЦ і розвитку галицького шкільництва, а також з окремих напрямків діяльності освіченої верстви; генеалогічні дослідження видатних галицьких родин; краєзнавчі роботи з історії сіл.

Кожна із названих груп має свої сфери використання, однак практично всі вони (за винятком більшості публікацій із культури і побуту українців) містять інформацію переважно про соціально-правовий статус інтелігенції та її роль у громадському житті села.

На сьогодні в українській і зарубіжній історичній науці немає комплексної монографічної праці, в якій на належному рівні розкривалася б проблема побуту української сільської інтелігенції Галичини кінця XIX – 30-х років XX ст. Це звичайно висуває перед автором низку нез'ясованих завдань і відкриває широкі можливості для подальших наукових досліджень. Особливо перспективним, на наш погляд, видається вивчення духовної культури освіченої верстви, особливостей її світогляду, а також здійснення порівняльного аналізу побуту інтелігенції Галичини та Наддніпрянщини другої половини XIX – початку XX ст.

1. Арсенич П. Родина Озаркевичів / П. Арсенич. – Коломия: Вік, 1998. – 64 с.
2. Арсенич П. Родина Шухевичів / П. Арсенич. – Коломия: Вік, 1995. – 120 с.
3. Арсенич П. Священничий рід Бурачинських / П. Арсенич. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. – 192 с.
4. Благий В. Шкільництво в Галичині на початку XX ст.: історико-соціологічний аспект / В. Благий. – Львів: Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, 1999. – 76 с.
5. Васюта І. Соціально-економічні відносини на селі Західної України до возз'єднання (1918–1939) / І. Васюта. – Львів: Вища школа, 1978. – 192 с.
6. Верига В. Там, де Дністер круто в'ється: історичний нарис виховно-освітньої політики в Галичині на прикладі учительської семінарії та гімназії в Заліщиках 1899–1939 / В. Верига. – Торонто: Срібна сурма, 1974. – 278 с.
7. Витанович І. Історія українського кооперативного руху / І. Витанович. – Нью-Йорк: ТУК, 1964. – 624 с.

8. Гетьман І. Історія села двох братів (Братківці) / І. Гетьман. – Івано-Франківськ: Бібліотечка газети “Вперед”, 2002. – 238 с.
9. Голинський В. Історія села Підгайчики Самбірського району на Львівщині: 3 найдавніших часів до середини п’ятдесятих років ХХ століття / В. Голинський. – Львів, 2002. – 198 с.
10. Горинь Г. Громадський побут сільського населення Українських Карпат (ХІХ – 30-ті роки ХХ ст.) / Г. Горинь. – К.: Наукова думка, 1993. – 199 с.
11. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації ХІХ–ХХ ст. / Я. Грицак. – К.: Генеза, 2000. – 360 с.
12. Данилюк А. Поклонися народному здочому: Етнографічні нариси про народну архітектуру України / А. Данилюк. – Львів: Свічадо, 1995. – 64 с.
13. Данилюк А. Шляхами України: Етнографічний нарис / А. Данилюк. – Львів: Світ, 2003. – 256 с.
14. Дольницький О. Літопис роду Дольницьких. Документи, матеріали, спогади: генеалогічне дослідження / О. Дольницький. – Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2004. – 658 с.
15. Дрогомирецька Л. Греко-католицьке духовенство Галичини в українському кооперативному русі (1920–1939 рр.) / Л. Дрогомирецька // Вісник Прикарпатського університету: Історія. – Івано-Франківськ: Плай, 2003. – Вип. VII. – С. 77–89.
16. Завгородня Т. Підготовка вчителів для української народної школи Галичини (1919–1939 роки) / Т. Завгородня. – Івано-Франківськ: Плай, 1999. – 136 с.
17. Заярнюк А. Надання “презенти” на парафію у другій половині ХІХ століття: соціальні та дискурсивні практики / А. Заярнюк // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 9. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича, 2001. – С. 448–464.
18. Касьянов Г. Українська інтелігенція: проблеми вивчення і реінтерпретацій / Г. Касьянов // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. 8. Серія: Історія: Збірник наукових праць. – Вінниця: Дп “ДКФ”, 2004. – С. 7–22.
19. Качкан В. Хай святиться ім’я твоє: Галицькі просвітницькі діячі, письменники, вчені – вихідці із священницьких родин / В. Качкан. – Чернівці: Прут, 1994. – 198 с.
20. Качор А. Роля духовенства і церкви в економічному відродженні Західної України / А. Качор. – Вінніпег: Накладом Української Вільної академії Наук, 1992. – 40 с.

21. Колб Н. Матеріальне становище греко-католицьких парохів у Галичині на початку ХХ століття (на прикладі Львівської архієпархії) / Н. Колб // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 9. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2001. – С. 465–479.
22. Красівський О. Галичина у першій чверті ХХ ст.: Проблеми польсько-українських стосунків / О. Красівський. – Львів: Вид-во ЛФУАДУ, 2000. – 416 с.
23. Кувеньова О. Громадський побут українського селянства: Історико-етнографічний нарис / О. Кувеньова. – К: Наукова думка, 1966. – 136 с.
24. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (ХІХ ст. – 1939 р.) / М. Кугутяк. – Івано-Франківськ, 1993. – 200 с.
25. Ломацький М. Українське вчительство на Гуцульщині / М. Ломацький. – Торонто, 1958. – 72 с.
26. Макарчук С. Этносоциальное развитие и национальные отношения на западно-украинских землях в период империализма / С. Макарчук. – Львов: Вища школа, 1983. – 255 с.
27. Марчук В. Церква, духовність, нація. Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст. / В. Марчук – Івано-Франківськ: Плай, 2004. – 464 с.
28. Нагачевська З. Педагогічна думка і просвітництво в жіночому русі Західної України (друга половина ХІХ ст. – 1939р.): Монографія / З. Нагачевська. – Івано-Франківськ: Видавець Третяк І.Я., 2007. – 764 с.
29. Нариси історії української інтелігенції (перша половина ХХ ст.): У 3-х кн. – К., 1994. – Кн. 2. – 172 с.
30. Нариси історії української інтелігенції (перша половина ХХ ст.): У 3-х кн. – К., 1994. – Кн. 3. – 154 с.
31. Перевезій В. Греко-католицька церква в умовах українсько-польської конфронтації 20 – 30-х рр. ХХ ст. / В. Перевезій – К., 1998. – 48 с.
32. Пилипів І. Культурно-просвітницький рух у Західній Україні у 20–30-х рр. ХХ ст. та місце в ньому УГКЦ (на матеріалах Станіславської єпархії УГКЦ) / І. Пилипів // Християнство в Україні на межі третього тисячоліття. – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – С. 236–246.
33. Полєк В., Дзвінчук Д., Угорчак Ю. Відомі педагоги Прикарпаття: Біографічний довідник (до 1939 року) / В. Полєк, Д. Дзвінчук, Ю. Угорчак. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1997. – Т. 1. – 204 с.

- 34.Рубльов О. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914–1939) / О. Рубльов. – К.: Інститут історії України НАН України, 2004. – 648 с.
- 35.Рубльов О., Черченко Ю. Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції (20 – 30-ті роки ХХ ст.) / О. Рубльов, Ю. Черченко. – К.: Наукова думка, 1994. – 349 с.
- 36.Савчук Б. Корчма: алкогольна політика і рух тверезості в Західній Україні у ХІХ – 30-х роках ХХ ст. / Б. Савчук – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001. – 248 с.
- 37.Сливка Ю. Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920–1939) / Ю. Сливка. – К.: Наукова думка, 1985. – 272 с.
- 38.Сохоцький І. Що дали греко-католицька Церква й духовенство українському народові / І. Сохоцький. – Філадельфія, 1951. – 105 с.
- 39.Ступарик Б. Шкільництво Галичини (1772–1939 рр.) / Б. Ступарик. – Івано-Франківськ, 1994. – 144 с.
- 40.Титов Ф. Русское духовенство въ Галиціи (Изъ наблюденій путешественника). Церковно-историческій очеркъ / Ф. Титов. – Кієвъ, 1903. – 132 с.
- 41.Турій О. Соціальний статус і матеріальне становище греко-католицького духовенства Галичини в середині ХІХ століття / О.Турій // Ковчег. – 2000. – Ч. 2. – С. 115–148.
- 42.Українські лікарі Прикарпаття / Упорядники: П. Арсенич, П.Білянський, С. Генік. – Вид. 2-е, випр. і допов. – Коломия: Вік, 1995. – 96 с.
- 43.Ф. И. С. [Свистун] Прикарпатская Русь подъ владѣніемъ Австріи / Ф.Свистун. – Львовъ, 1896. – Ч. I (1772–1850). – 350 с.
44. Ф. И. С. [Свистун] Прикарпатская Русь подъ владѣніемъ Австріи / Ф.Свистун. – Львовъ, 1896. – Ч. II (1850–1895). – 744 с.
- 45.Федорович К. Українські школи в Галичині у світлі законів і практики / К. Федорович. – Львів, б.р.в. – 94 с.
- 46.Химка І. Релігія й національність в Україні другої половини ХVІІІ–ХХ століть / І. Химка // Ковчег. – 2003. – Ч. 4. – С. 55–66.
- 47.Чоповський В. Будителі національного духу. Діяльність культурно-освітніх товариств “Просвіта” та “Рідна школа” на західноукраїнських землях (друга половина ХІХ ст. – 20–30-ті роки ХХ ст.) / В.Чоповський. – Львів, 1993. – 64 с.
48. Чоповський В. Українська інтелігенція в національно-визвольному русі на Західній Україні (1918–1941 рр.) / В. Чоповський. – Львів: Край, 1993. – 164 с.
- 49.Vujak F. Galicya / F. Vujak. – Lwow – Warszawa, 1908. – Т. 1. – 562 s.



50. Drozdowski M. Społeczeństwo, państwo, politycy II Rzeczypospolitej / M. Drozdowski. – Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1972. – 404 s.
51. Himka J.-P. Galician Villagers and the Ukrainian National Movement in the Nineteenth Century / J.-P. Himka. – Edmonton: CIUS, 1988. – 343 p.
52. Kaminska-Kwak J. Inteligencja województwa Lwowskiego w okresie międzywojennym / J. Kaminska-Kwak. – Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2005. – 456 s.
53. Obraz doli nauczyciela ludowego w Galicyi. – Nakładem kraj. związku nauczycielstwa ludowego z drukarni narodowej w Krakowie. – б/д. – 72 s.
54. Papierzynska-Turek M. Sprawa ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej: 1922–1926 / M. Papierzynska-Turek. – Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1979. – 392 s.
55. Najdus W. Szkice z historii Galicyi 1900–1904 / W. Najdus. – Warszawa: Książka i Wiedza, 1958. – T. 1. – 412 s.
56. Sliwa L. Gimnazja galicyjskie w procesie kształtowania się inteligencji polskiej / L. Sliwa // Galicja i jej dziedzictwo. – 1995. – T. 3. Nauka i oświata. – S. 163–169.

**Баран (Дрогобицька) О. УКРАЇНСЬКА СІЛЬСЬКА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ ГАЛИЧИНИ (КІНЕЦЬ ХІХ СТ. – 1939 Р.): СПРОБИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ // Галичина. – 2005. – № 11. – С. 307–313.**

Проблема інтелігенції як найбільш освіченої верстви, покликаної очолити націю на шляху суспільно-політичних, соціально-економічних і культурних перетворень, завжди стояла у центрі наукових зацікавлень істориків, політологів, філософів. Свідченням цьому є численні дискусії щодо базових критеріїв, на підставі яких можна говорити про приналежність тієї чи іншої особи до даної соціальної групи. Однак, будь-які спроби сформулювати універсальне визначення залишаються безрезультатними. На сьогодні існує понад 300 трактувань [48, с.30] і всі вони певною мірою відбивають основні сутнісні характеристики цього феномену. Таке розмаїття поглядів все частіше приводить дослідників до висновків, що інтелігенція була і досі залишається досить аморфним явищем [43, с.23]. З огляду на усю складність і невичерпність дискусії стосовно наведеного питання, цінною, на нашу думку, є спроба виокремлення української інтелігентної верстви у соціальній структурі галицького села кінця ХІХ ст. – 30-х років ХХ ст.

Об'єктом нашого дослідження виступає безпосередньо сільська інтелігенція, під якою розуміємо представників зазначеного прошарку, що проживають на селі і працюють над піднесенням його культури. При цьому, проживання на провінції є обов'язковою підставою зарахування до даної категорії. Маючи на меті виокремити усі професійні групи, що більш-менш співвідносились із поняттям „сільська інтелігенція”, вважаємо за доцільне з'ясувати погляди сучасників на цю проблему, а також прослідкувати можливість застосування модерних підходів до її вивчення.

Вдаючись до аналізу кількісних і якісних показників сільської інтелігенції кінця ХІХ – 30-х років ХХ ст., необхідно врахувати наступні моменти. Не можна сучасні уявлення про освічену верству переносити на означений період без врахування особливостей життя галицького села. Крім того, історично склались два принципово відмінні підходи стосовно

трактування інтелігенції: соціологічний (визначення її як окремої соціальної групи у структурі суспільства, при якому велика увага відводиться наявності спеціальної кваліфікаційної сертифікації, тобто здобутій освіті), та культурологічний (пояснення інтелігентності на основі світогляду особистості, її ціннісних орієнтацій) [37, с.34]. Проте ці підходи мають свої суттєві недоліки: якщо перший абсолютизує освітній, то другий – морально-етичний критерії. Згідно останнього не можна ставити в один ряд інтелігента, що прагне жертвовно працювати задля суспільного блага, і освічену особу, яка керується виключно особистими інтересами.

З огляду на специфіку досліджуваного періоду, не слід брати вищу чи середню професійну освіту за основний показник приналежності до інтелігентного прошарку. У такий спосіб ми автоматично відкидаємо усіх суб'єктів, які з тих чи інших причин не змогли одержати документальне підтвердження своїх знань. Адже непоодинокими були випадки, коли студенти залишали навчання в університеті і йшли працювати на село. Тут доречним є приклад відомого письменника, „майстра психологічної новели” з життя галицького селянства В. Стефаніка, який після кількох років навчання залишив медичний факультет Краківського університету і повернувся у рідне с. Русів Снятинського повіту на Станіславщині [40, с.319]. Аналогічні факти відобразились і в художній літературі, зокрема у п'єсі І. Франка „Учитель”. Один із героїв твору учитель Іван Хоростіль із патріотичних міркувань покинув студії на юридичному факультеті і пішов працювати на село [49, с.84]. У тогочасних умовах освічена верства виступала своєрідним орієнтиром, еталоном як у суспільно-політичному житті, так і у повсякденних справах. Важливе значення мали не стільки професійні навички інтелігента, скільки його участь у передачі цих знань і соціального досвіду оточуючим. Не дарма нова генерація працівників діючих на селі культурно-просвітніх установ, розцінювала свою громадську діяльність не з точки зору фахової зайнятості, а як священний обов'язок служити народові, національній справі [5, арк.6]. Наступним аргументом,

який свідчить не на користь цього критерію ідентифікації є те, що часто люди з так званою „домашньою освітою” виявляються значно більше підготовленими до розумової праці, аніж особи з офіційними дипломами [48, с.30]. Тому правильним видається твердження російського дослідника Н. Юркіна, що потрібно вести мову не про конкретну вищу чи середню освіту, а про певний рівень освіти, розуміючи під ним суму знань, не обов’язково офіційно закріплену, але повністю достатню для професійного виконання тієї чи іншої роботи, пов’язаної із розумовою працею [48, с.30].

Однак, не варто надавати абсолютну першість і морально-етичному критерію, адже у такому випадку ми ризикуємо зарахувати до інтелігентного прошарку і численний контингент освіченого селянства. Так, слід врахувати ту обставину, що після Першої світової війни на зміну дещо сентиментальному, пасивному селянину прийшов новий тип – тип „сільського філософа”, який постійно прагнув до самоосвіти і самоорганізації. Ця категорія активних суспільних діячів, що у джерелах доволі часто протиставляється сільській інтелігенції за якісними і кількісними характеристиками, відома під назвою „селянська інтелігенція”. Серед її переваг сучасники називали детальне знання обставин сільського життя, близькість до народу [15, с.3-4], а головне – фінансову незалежність від державних установ, яка практично виключала ризик тиску бюрократичного апарату [44, с.3]. Такі селяни вели активну політичну діяльність, очолювали осередки просвітніх товариств, обирались послами до парламенту. Вони самотужки опановували вітчизняну та іноземну літературу, передплачували періодичні видання, створювали власні бібліотеки, пропагуючи друковане слово серед місцевого населення. Показовою у цьому плані є постать мешканця с. Сапогів на Тернопільщині Миколи Томенчука, який подарував читальні 250 примірників із своєї приватної книгозбірні [27, с.3].

На наш погляд, досліджуючи галицьку інтелігенцію, потрібно виходити насамперед з єдності соціального і культурно-особистісного аспектів.

Водночас необхідно зважати на те, що культурологічний підхід є більш-менш прийнятним тільки при розкритті морально-етичного „обличчя” інтелігенції, її обов’язків і завдань перед громадськістю, місійної ролі у долі народу. Натомість з’ясувати чисельність освіченої верстви, показати динаміку росту чи занепаду, особливості соціально-економічного становища і політику властей щодо неї можна тільки на підставі соціологічного трактування.

До української сільської інтелігенції сучасники відносили, головним чином, представників двох професій, а саме: вчительство і духовенство. Кількісне співвідношення між ними змінилось на рубежі XIX – XX ст. на користь працівників освіти. За перше десятиліття XX ст. педагогічний персонал народних шкіл Галичини зріс на 32 % і в 1910 р. налічував понад 14 тис. осіб, близько 3 тис. з яких були українцями [16, с.2]. Паралельно із збільшенням чисельності цієї соціальної верстви проходили процеси її фемінізації. Вже у 1926 – 1927 рр. частка жінок серед учителів початкових навчальних закладів перевищувала чоловіків у 1,5 – 2, а в окремих місцевостях – у 3 рази [2]. Однак, поряд з цим, через репресивну політику властей стосовно патріотично налаштованих сил існувала стійка тенденція до зменшення контингенту вчителів-українців. Особливо великих втрат у кількісному відношенні зазнавали вони внаслідок примусового переведення на роботу в етнічні польські землі. Тільки за період жовтня – листопада 1930 р. під маркою „для добра школи” чи „із службових поглядів” на територію західної Польщі перенесено 25 осіб [24, с.4]. Часопис „Учительське Слово” так передавав увесь трагізм становища у сфері національного шкільництва: „Після масових переносень, передчасних пенсіонувань і редуцій без ніяких пенсій українців-учителів, що вже від довгого часу тягнуться довжезним шнурком – остали на місцях нечисленні недобитки, самі такі, що не було вже ніякої найменшої навіть уявної притоки їх рушити з місця чи в який інший спосіб зробити їм кривду” [46, с.159]. У результаті, українське вчительство чисельно переважало польське в одному Турківському повіті, де воно становило 51,6 % [33, с.2.]. У 1938 р. із 2630 освітян греко-католицького

віросповідання на селі працювали 2249, з них тільки 2115 ототожнювали себе з українцями [23, с.194].

За кількісними показниками на другому місці після вчительства знаходилось сільське духовенство. Станом на 1914 р. у Львівській, Перемиській і Станіславській єпархіях налічувалось 2250 священиків [34, с.69], близько 90 % з яких працювали на провінції. Протягом наступних років у рядах представників кліру спостерігався досить незначний приріст (у 1933 р. зареєстровано 2289 душпастирів [34, с. 101]), тому суттєво співвідношення між даними соціальними групами не змінилось. Таку ситуацію у значній мірі спричинили політика російського окупаційного режиму 1915 р. і терор польської влади безпосередньо після закінчення війни, коли із Галичини було вислано понад 1 тис. греко-католицьких священнослужителів [30, с.154]. Хоча духовенство чисельно поступалось вчительству, однак його роль у тогочасному національному русі важко переоцінити. Згідно статистичних даних абсолютна більшість парохів мали сім'ї [11, с.411; 12, с.191; 13, с.249]. Саме ці священичі родини формували основу інтелектуальної еліти краю, були головними виразниками ідей української освіченої верстви, натхненниками суспільно-політичного і культурного поступу галицького села.

Щодо інших груп, які традиційно репрезентують інтелігентний прошарок (лікарів, юристів, інженерів), то вони, як правило, мешкали у великих центрах чи принаймні у повітових містечках і становили відносно небагаточисельну верству. Це можна детальніше прослідкувати на прикладі медиків. Як під час австро-угорського правління, так і у період польського панування, сфера охорони здоров'я краю залишалась виключно монополією поляків і євреїв. Станом на 1914 р. у Галичині налічувалось 62 лікарі-українці [32, с.34]. У 1922 р. серед 844-ох медиків Львівського воєводства частка українців складала 5,3% (45), натомість представників польської і єврейської національності – відповідно 71,6% (604) та 22,6% (191) [1, арк.51]. В окремих повітах взагалі не було жодного українського лікаря [47, с.3]. Криза

поглиблювалась через нерівномірність кадрового розподілу між центром і провінцією. Якщо у Львові один медик припадав на 455 мешканців [1, арк.41], то, наприклад, у Рудківському повіті – на 19311 [1, арк.42]. У цілій ж Польщі цей показник у середньому зберігався на рівні 1:3225 [14, s. 188]. Через такий незадовільний стан медицини близько 70 % населення країни не одержувало фахову допомогу [4, арк. 8]. Не кращою була ситуація на селі із спеціалістами інших галузей. Тому під українською сільською інтелігенцією зазвичай маються на увазі вчитель і священник, які у джерелах 20-х – 30-х років фігурують під назвою „стара” сільська інтелігенція і протиставляються „новій” інтелігенції в особі активістів чинних культурно-освітніх, економічних, спортивних організацій [5, арк.6, 7, 37, 44]. Більше того, у зв’язку із переслідуваннями українських педагогів і засиллям у шкільництві польського елемента все частіше висловлювались думки, що духовенство подекуди є єдиною освіченою верствою на селі [3, арк.3].

Окремі уявлення про інтелігенцію дозволяють скласти спогади священника О. Пристая [6; 7]. Вони відображають специфіку галицького соціуму кінця ХІХ – початку ХХ ст., коли за умов малочисельності і недорозвиненості внутрішньої структури української еліти, до неї подекуди відносили студентів і учнів старших класів гімназії. Зокрема автор підкреслює: „У шляхотно уроджених поляків мого часу, людина ставала чоловіком доперва, від „графа” а у галицької інтелігенції зачинали ся люде рахувати доперва, від гімназіяльного суплента, концепієнта, адвоацкокого, чи нотаріяльного, практиканта лікарського у яким шпитали, адіюнкта податкового, капітана, у войсковім стані, а в українській суспільности, де було дуже мало сьвіцької інтелігенції, зачали ся рахувати з питомцем (студентом духовної семінарії – авт.) з четвертого року” [7, арк.37]. Така повага і шана до особи, що здобуває освіту, була закономірною. Адже окремі села завдячували своїм розвитком саме студентам чи як називали їх у Галичині „академікам”. Свідома молодь під час канікул активно долучалась до суспільно-політичного життя краю, хоча у більшості випадків

обмежувалась культурно-освітніми заходами: виголошенням рефератів, організацією хорів, аматорських гуртків, різноманітних урочистостей, спортивних змагань. Усі складніші ділянки роботи належали до компетенції вчителів і душпастирів.

Не менш цінними з точки зору дослідження тогочасного суспільства є міркування О. Пристая стосовно різних груп інтелігенції. Поряд із духовенством, вчительством, державними урядовцями, він виділяє „нижчу” чи „сурдутову” (від загальноживаної у Галичині назви костюма – авт.) інтелігенцію, до якої зараховує: лісничих, писарів, листоношів, судових виконавців, працівників залізниці, сторожів, а також дяків [6, арк. 66]. Ці категорії працівників практично не вписуються у рамки модерних уявлень про освічену верству, що зайвий раз підтверджує тезу про неприпустимість застосування сучасних штампів до означеного періоду і навпаки. Особливу зацікавленість у наведеному переліку викликає така соціальна група як дяки. Відомий діаспорний історик І. – П. Химка для характеристики дяківського стану вживає термін „напівінтелігенція”. На його думку, дяки складали важливий проміжний прошарок між селянством і місцевою елітою. Вони часто виступали активістами читалень, сільськими писарями, агентами кредитних спілок, диригентами хорів і, що не менш важливо, не були так культурно і кастово віддалені від селян як священики [45, с.61]. Крім того, доволі багаточисельний прошарок української напівінтелігенції, за словами дослідника націоналістичного руху З. Пеленського, поповнювався також за рахунок „відскоків” – молодих людей, які через ті чи інші обставини не змогли завершити навчання в університетах [38, с.516]. Повернувшись на село, вони реалізовували себе в організації самоосвітніх гуртків, кооперативів, різноманітних курсів. Ті ж, хто залишили гімназії, як правило, обирали практичний фах. Принагідно варто зауважити, що відсоток учнів, які так і не здобули гімназійну освіту, серед українців був доволі високим. У 1894/1895 шкільному році із 943 учнів усіх галицьких гімназій випускний іспит здали 656 [41, с.665]. У листі до відомого суспільно-політичного діяча



О. Барвінського учитель Г. Бобяк писав, що під час його педагогічної праці тільки на першому році з Самбірської гімназії виступили 33 % учнів, більшість серед яких становили українці [9, арк.7 зв.]. Такий стан речей обумовлювався не байдужістю молоді до освіти, а політикою польських шкільних властей, спрямованою на унеможливлення продукції української еліти.

Як бачимо, при аналізі соціальної структури Галичини поряд із поняттям інтелігенція не рідко вживається поняття напівінтелігенція. У більшості випадків напівінтелігенція – це дяки та особи, які з об'єктивних причин не закінчили університетське навчання. Із зовсім іншим трактуванням даного феномену зустрічаємось у дослідженні І. Лисяка-Рудницького. „Виродження та відродження інтелігенції” [31]. Характеризуючи західноукраїнське суспільство міжвоєнної доби, історик зазначає, що у 30-х роках безперечно переважав тип напівінтелігента. Він бере за основу не освіту (здобуту чи незавершену), а морально-етичний критерій, здатність інтелігенції бути творцем і носієм духовних цінностей. У розумінні І. Лисяка-Рудницького напівінтелігент – це „людина із „панськими” претенсіями без етосу інтелігентської кляси”, в якій переважає прагнення до наживи, побутовий матеріалізм [31, с.369]. Ці твердження автора співпадають із обвинуваченнями в інерції, відстороненості від громадських справ і запобіганні перед владою, що висувались на адресу освіченої верстви у тогочасній пресі [17; 22; 26; 42]. Критики вказували на притаманну їй псевдоінтелігентність, що виявлялась у байдужості до науки, книги, релігії тощо [8, арк.18].

Однак, незважаючи на досить неоднозначне ставлення громадськості, сільська інтелігенція була органічно пов'язана з селом як своїм соціальним корінням, так і сферою проживання, діяльності. За походженням більшість її складу становили вихідці із сільської місцевості. Згідно підрахунків активних діячів суспільно-політичного руху В. Будзиновського, А. Борковського станом на 1890 р. у Галичині не було жодного світського

інтелігента, який би не походив із священничої чи селянської родини [21, с.323]. Протягом наступних двох десятиліть принаймні половина української інтелектуальної еліти формувалась „з-під сільських стріх” [38, с.514-515]. Як писала із цього приводу газета „Діло”: „Українська інтелігенція є кість від кости і кров від крові української народної маси, українська інтелігенція в 90 проц. є селянською, народницькою інтелігенцією в першому, другому чи третьому поколінні” [28, с.1]. Велика частина освіченої верстви поєднувала свої професійні обов’язки із сільськогосподарською працею. Іноді її господарська діяльність диктувалась не стільки економічним інтересом, скільки прагненням показати тогочасному селу модерні методи раціонального господарства, запровадити новинки агрокультури. Наприклад, учителька із с. Денисів на Тернопільщині І. Блажкевич мала пасіку [20, с. 5-6], зразковий курник [39, с. 12], розводила кроликів [29, с. 7], популяризувала вирощування нових сортів буряків [19, с.16], суниць [18, с. 9] тощо. Розвитку тісних контактів інтелігенції з основною масою сільського населення сприяла професійна діяльність. Остання зумовлювала високий рівень комунікативної активності представників освіченої верстви, що у свою чергу призводило до порівняно широкої політичної діяльності. Учителі, священники відігравали роль ланки, яка з’єднувала сільський загаль із державними установами та урбанізованою частиною суспільства. Слід згадати їх вклад у формування правової культури українського селянина. Зокрема, парох с. Мшанець на Львівщині М. Зубрицький ознайомлював односельчан із основними законами і розпорядженнями, чинними не тільки у краї, але і за кордоном. У своїй „Автобіографії” він згадував: „Я старався все людям показати, де границя їх обов’язків і що они мусять сповнити, а чого ні. Часто писав їм рекурси в справі оплат військової такси, виміру різних належитостей, акцизних оплат і т. д.” [10, арк.28]. Виклики часу висували перед інтелігенцією також низку завдань, пов’язаних із зміною традиційного світогляду галицького селянства. Особливо важливою була роль священників у подоланні дуалізму релігії, досить сильно закоріненого у

гірських районах [25, с.53]. Неабияке значення мала і боротьба проти забобонів, що тісно поєднувалась із пропагандою фахової медицини. Характерно, що інтелігенти приносили на село не тільки моду щодо одягу, зачісок, косметики, але і намагались прищепити селянству нову етику поведінки. Вони, як правило, виступали ініціаторами проведення усіх нетрадиційних для провінції форм святкувань, на зразок чайних вечорів, костюмованих балів [35, с.8]. Завдяки їх зусиллям у календарі пересічного селянина з'явилась низка нових дат, прив'язаних до пам'ятних подій з історичного минулого (1 листопада, 22 січня, 29 січня тощо). І це далеко не весь обсяг обов'язків і повноважень інтелектуальної еліти краю.

Отже, через ряд об'єктивних причин українська сільська інтелігенція Галичини кінця XIX – 30-х років XX ст. була представлена, головним чином, вчительством і духовенством. Коли ж взяти до уваги, що у тогочасному селі провідне значення мала не стільки розумова, скільки поведінкова активність, то список інтелектуальної еліти краю можна поповнити за рахунок працівників місцевих культурно-освітніх, економічних, спортивних товариств в особі студентів, учнів старших класів гімназій і врешті-решт освічених селян. Останні часто не поступались за рівнем обізнаності у різних галузях науки фахівцям з офіційними дипломами.

#### Література:

1. Державний архів Львівської області, ф. 1, оп. 9, спр. 68, арк. 1-240.
2. Центральний державний історичний архів України у м. Львів (далі – ЦДАУ у м. Львів), ф. 179, оп. 6, спр. 970, арк. 1-84.
3. ЦДАУ у м. Львів, ф. 348, оп. 1, спр. 165, арк. 1-20.
4. ЦДАУ у м. Львів, ф. 348, оп. 1, спр. 6768, арк. 1-14.
5. ЦДАУ у м. Львів, ф. 348, оп. 1, спр. 6802, арк. 1-61.
6. ЦДАУ у м. Львів, ф. 789, оп. 1, спр. 4, арк. 1-139.
7. ЦДАУ у м. Львів, ф. 789, оп. 1, спр. 19, арк. 1-160.
8. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаніка НАН України (далі – ЛНБ НАН України), від. рукописів, ф. 3, спр. 854, п. 1, арк. 1-57.
9. ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 11, спр. 660, арк. 1-57.
10. ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 206, спр. 922, п. 27, арк. 1-30.

11. Шематизмъ всего клира греко-католического епархій соединеныхъ Перемышской, Самборской и Сяноцкой на рѣкъ отъ Рожд. Хр. 1900. – Перемышль, 1900. – 439 с.
12. Шематизмъ всего клира греко-католической епархїи Станиславвської на рѣкъ Божий 1900. – Станиславѳвъ, 1900. – С. 212 с.
13. Шематизмъ всечестного клира гр. кат. митрополитальной архидієцезїи Львовской на рѣкъ 1900. – Львѳвъ, 1900. – 274 с.
14. Mały rocznik statystyczny. – Rok VI. – Warszawa, Nakładem głównego urzędu statystycznego, 1935. – 278 s.
15. А. Ж. Наша просвѣтна політика // Діло. – 1912. – Ч. 19. – С. 3-4.
16. Баран С. Галицьке шкільництво в цифровім осьвітленю (Звіт Ради шк. кр. за рік 1910) // Діло. – 1912. – Ч. 62. – С. 2-3.
17. Більше ініціативи! // Громадський вісник. – 1923. – Ч.14. – С. 1.
18. Блажкевич І. Хто слідуєчий ? // Жіноча Доля. – 1930. – Ч. 39. – С. 9.
19. Блажкевичева І. Не забуваймо про нашу худібку // Жіноча Доля. – 1926. – Ч. 5. – С. 16.
20. Блажкевичева І. Як я пасічникувала в часі війни // Жіноча Доля. – 1930. – Ч. 33-34. – С. 5-6.
21. Будзиновський В. Латинка // Нові шляхи. – 1931. – Кн. III. – С. 314-323.
22. В. М. Інтелігенція і село // Діло. – 1925. – Ч.70. – С. 1-2.
23. Великанович Д. Українське вчительство у Польщі у світлі статистики // Рідна Школа. – 1938. – Ч. 19. – С. 193-195.
24. Годі мовчати: З приводу перенесення українського вчительства // Новий час. – 1930. – Ч. 141. – С. 4.
25. Горинь Г. Роль сільського духовенства в культурі Бойківщини // Бойківщина. Історія та сучасність. Ч. 2. – Львів: Фіра-люкс, 1996. – С. 52-53.
26. Е. Я. На культурні теми. Інтелігенція і нарід // Діло. – 1925. – Ч. 173. – С.1-2.
27. З українського життя: Гарний приклад // Христос наша сила ! – 1939. – Ч. 31. – С. 3.
28. Інтелігенція і маса // Діло. – 1928. – Ч. 222. – С. 26-28.
29. Кисілевська О. З моїх мандрівок: Що я бачила в гостині в куми // Жіноча Воля. – 1932. – Ч. 5. – С. 7.
30. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.). – Івано-Франківськ, 1993. – 200 с.

31. Лисяк-Рудницький І. Виродження та відродження інтелігенції // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. В 2 т. Т. 2 / Пер. з англ. У. Гавришків, Я. Грицака. – К.: Основи, 1994. – С. 361-380.
32. Лікарі Українці // Ілюстрований народний Календар товариства „Просвіта” на звичайний рік 1914. – Річник XXXVII. – Львів, 1914. – С. 34.
33. Ліщинський І. Українське народне учительство. З приводу Загальних Зборів „Взаємної Помочі” // Діло. – 1926. – Ч. 146. – С. 2-3.
34. Марчук В. Українська Греко-Католицька Церква. Історичний нарис. – Івано-Франківськ: Плай, 2001. – 164 с.
35. Маскарада в селі Гушанках // Жіноча Доля. – 1930. – Ч. 19. – С. 8.
36. Наша сільська інтелігенція // Український голос. – 1921. – Ч. 12. – С. 1.
37. Никитина Т. О понятії „гуманитарная интеллигенция”: социологический подход // Социс. – 1993. – №2. – С. 33-41.
38. Пеленський З. Між двома конечностями: Причинок до соціології українського національно-визвольного революційного руху в Західній Україні між обома світовими війнами // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен: Видання фундації ім. Євгена Коновальця, 1974. – С. 502-524.
39. Під увагу господарям! // Жіноча Доля. – 1930. – Ч. 15. – С. 12.
40. Равлюк В. Пам’яті найщирішого друга // Василь Стефаник у критиці і спогадах: статті, висловлювання, мемуари. – К.: Дніпро, 1970. – С. 316-322.
41. Свистун Ф. И. Прикарпатская Русь подъ владѣніемъ Австріи. – Ч. II. – Львовъ, 1896. – 744 с.
42. Сільська інтелігенція // Діло. – 1923. – Ч. 114. – С. 1.
43. Стадніченко О. Роль інтелігенції в історії України ХХ – ХХІ століть // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. 8. Серія: Історія: Збірник наукових праць / За заг. ред. проф. П. С. Григорчука. – Вінниця: ДП „ДКФ”, 2004. – С. 22-26.
44. Творидло М. Творім селянську інтелігенцію // Діло. – 1925. – Ч. 31. – С. 3.
45. Химка І. Релігія й національність в Україні другої половини ХVІІІ – ХХ століть // Ковчег. Науковий збірник із церковної історії. – Ч. 4. – Львів, 2003. – С. 55-66.
46. Чи дійсне для „добра школи”? // Учительське Слово. – 1936. – Ч. 9. – С. 159-161.
47. Чи лікарі належать до бюрократів і панів? (З лікарських кол.) // Діло. – 1934. – Ч. 273. – С. 3.
48. Юркин Н. Дискусии об образованности как критерии отнесения лиц к интеллигенции // Интеллигентоведение: проблемы становления нового

вузовского курса: Материалы межгосударственной заочной научно-методической конференции, июнь 1999. – Иваново, 2000. – С. 30-31.

49. Франко І. Учитель // Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 24. – К.: Наукова думка, 1979. – С. 65-122.

**Баран (Дрогобицька) О. ДЖЕРЕЛА І ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ У ГАЛИЧИНІ (КІНЕЦЬ ХІХ СТ. – 1939 Р.) // Українознавчі студії. – 2007 – 2008. – № 8 – 9. – С. 423 – 432.**

Інтелігенція завжди відігравала провідну роль у процесі продукування духовних цінностей, формування орієнтацій розвитку і культурного поступу суспільства. Тому проблема діяльності найбільш освіченої верстви, покликаної очолити націю на шляхах суспільно-політичних, соціально-економічних і культурно-просвітніх перетворень, постійно перебуває в полі зору зацікавлень істориків, соціологів і філософів.

Однак питання способів формування української сільської інтелігенції Галичини в специфічних умовах життєдіяльності досі залишається малодослідженим. Виняток становлять праці львівського історика Наталії Мисак, присвячені вивченню соціального походження галицької інтелігенції наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. [19; 20].

До 1939 р. існувало п'ять головних джерел становлення національної еліти: сім'ї священнослужителів, учителів, селян, а також службовців і працівників вільних професій (адвокатів, лікарів, інженерів та ін.). Досліджуючи походження освіченої верстви, насамперед треба визначити внесок цих соціальних груп у процес формування інтелігенції, а також чинників, що на нього впливали. Не менш важливим видається аналіз зміни ролі джерел поповнення української еліти впродовж різних історичних періодів. Водночас необхідно підкреслити, що тогочасна українська сільська інтелігенція Галичини була представлена переважно вчительством і духовенством. Під останнім маємо на увазі греко-католицький клір, оскільки православні священнослужителі не становили чисельної соціальної категорії серед інтелектуальної еліти краю.

Більшу частину інтелігенції Галичини становили вихідці з сільської місцевості. Така ситуація була закономірним наслідком професійної диспропорції у структурі галицького соціуму. За умов переважання в містах

польського і єврейського елементу українські міщани слабо залучалися до формування власної освіченої верстви. Із цього приводу газета “Діло” писала: “Українська інтелігенція є кість від кости і кров від крові української народної маси, українська інтелігенція в 90 проц. є селянською, народницькою інтелігенцією в першому, другому чи третьому поколінні” [12, 1].

Подібні висновки зустрічаємо і в дослідженнях сучасників тих процесів. Зокрема, за підрахунками В’ячеслава Будзиновського станом на 1890 р. у Галичині не було жодного світського інтелігента, який би не народився в священничій чи селянській родині [4, 323]. У наступні два десятиліття принаймні половина української інтелектуальної еліти формувалась із середовища селян [20, 9; 25, 514-515; 42, 180].

Протягом тривалого часу єдиною освіченою верствою, а відтак і головним джерелом становлення інтелігенції в Галичині залишалися сім’ї греко-католицького кліру. Як писав І. Франко, “говорити про інтелігенцію перед скасуванням панщини у нас, то значить говорити про духовенство, бо ніякої другої інтелігенції в нас не було” [40, 87].

Духовенство, як провідна соціальна верства на селі, мало давні традиції. Воно вирізнялося “вищим” походженням, адже багато служителів культу були синами священників, окремі з них виводили свій рід від шляхти [43, 116]. До шляхетсько-священницьких родів належали Барвінські, Бачинські, Вербицькі, Витвицькі, Головацькі, Гординські, Добрянські, Крушельницькі, Матковські, Яворські та ін. [37, 13-14]. Учений з діаспори Ісидор Сохоцький серед нащадків шляхетських родів назвав 68 родин духовенства, зауважуючи при цьому, що такий перелік є неповним [31, 31].

На відміну від душпастирів, вчителі походили з нижчих верств, головним чином селянства. Один із дописувачів газети “Народ” у статті “Дещо про учителів сільських яко провідників народних” виділив групи, які наприкінці ХІХ ст. поповнювали ряди педагогів на провінції. Серед них називалися: дяки і громадські писарі; студенти середніх шкіл, які не виявили



здібностей до навчання і були відраховані; молодь із незаможних родин, що прагнула якомога швидше здобути можливість утримуватись із власного заробітку; військові у відставці [5, 78].

Через низький рівень матеріального забезпечення педагогів багато хто розглядав роботу в школі лише як тимчасовий заробіток перед переходом на працю поштового чи податкового службовця. Тому відома німецька приказка “Як усі сторонки порвуться, то піду на ревізора” серед галицької громадськості набула дещо іншого вигляду: “Як усі сторонки порвуться, то піду на посаду учителя” [21, 236].

Натомість у сім'ях духовенства сильними були традиції наступності поколінь, коли сан передавався від батька до сина. Це сприяло своєрідній стратифікації священницького стану, наданню йому характеру, подібного до шляхетського чи дворянського [34, 27].

Як стверджував Григор Лужицький, незалежно від впливів західноєвропейської культури, що через освіту і науку проникала у доволі замкнене середовище духовенства, “вже саме душпастирство одного й того самого роду (з батька на сина “по мечі”, чи одружіння дочки й перебрання зятем даної парохії “по кужелі”) на одному й тому самому місці впродовж 200 – 300 років, створило окремішню традицію священничого українського дому” [35, 286]. Схожі міркування висловлював о. Северин Матковський, доводячи, що “наше духовенство в минулім столітті представляло собою дуже тісно зв'язане тіло – майже касту – що жила своїм питомим життям, своїм світоглядом, своїми традиціями, звичаями й обичаями” [18, 11].

Священики намагались одержати парафію неподалік від місця душпастирювання своїх родичів. У такий спосіб формувались цілі території, де настоятелями церков були представники одного того самого роду. Наприклад, члени роду Бурачинських тримали в своєму посіданні парафію Криворівня Косівського повіту понад 100 років [1, 24]. Існували родини, які протягом двох-трьох століть проживали в тих самих населених пунктах. До

них належали, зокрема, Темницькі на Теребовельщині, Шанковські на Гусятинщині, Білинкевичі на Станіславщині [18, 11].

Аналогічний розподіл сфер діяльності на прикладі власної сім'ї подав відомий громадський діяч Степан Шухевич. Із спогадів цього автора довідуємось, що на Городенківщині майже у кожному другому, а подекуди навіть у сусідньому селі працював хтось із його родини – якщо не парохом, то сотрудником, тому “ціла околиця попівська була сливе одною родиною” [41, 29].

Творення територіальних родинних структур відбувалося порівняно легко в першій половині XIX ст. (особливо після епідемії холери 1831 р.), коли було багато вакантних посад, і значно ускладнилось у другій половині цього ж століття [9, 55]. Досить поширеною була практика, коли після смерті когось із духовних осіб за домовленістю між священиками-сусідами (часто родичами сім'ї померлого) призначався адміністратор на тимчасово звільнену парафію. Водночас вдова мешкала у селі, допоки її діти не виростили і не займали місце батька [18, 11].

Роки, протягом яких парафія продовжувала давати дохід сім'ї померлого, а церковним життям села віддали душпастирі із ближніх сіл, називалися “сиротинськими” [9, 58]. Попри наказ консисторії від 1877р., згідно з яким адміністратори мали призначатись на вакантну парафію не пізніше як через півроку після смерті священика, подібні випадки траплялися до Другої світової війни [9, 58; 36, 14]

До кінця XIX ст. діти служителів культу поповнювали переважно ряди греко-католицького кліру. Цю закономірність можна проілюструвати на прикладі окремих родів. Із восьми дітей о. Юліана Тарнавського із с. Ясенів Бродівського повіту п'ять синів стали священиками, двоє доньок – дружинами душпастирів і тільки одна дочка вийшла заміж за вчителя [36, 22]. А із десяти дітей пароха с. Козівка Тернопільського повіту Дмитрія Білинського шість синів обрали духовний сан і чотири доньки стали

дружинами священників, їхні ж діти, зі свого боку, теж пішли шляхом своїх батьків [2, 65].

Та не слід зараховувати духовенство до цілком замкнених соціальних структур, адже воно поповнювалося й вихідцями із селян, так само як молоде покоління із священничих сімей нерідко обирало світські професії. Наприклад, із десяти дітей душпастиря с. Тишківці Городенківського повіту Осипа Шухевича (1816 – 1870) лише половина повернулись на село як священники чи дружини служителів культу. Його син Зенон був парохом у згаданих Тишківцях, Євген – у с. Підберізці Львівського повіту, доньки Марія, Ольга і Євгенія вийшли заміж за священників. Натомість син Володимир став “професором” середньої школи, Ізидор – військовим лікарем, Микола – адвокатом, а дочка Модеста – дружиною гімназійного вчителя у Києві [32, 30-31].

Таким чином, через систему творення розгалужених родинних зв’язків та адміністрування парафій священничі родини сприяли збереженню традицій душпастирства всередині однієї сім’ї. Водночас вони протягом тривалого часу “постачали кадри” не тільки для формування власне греко-католицького духовенства, але й світської інтелігенції.

Другим важливим джерелом становлення освіченої верстви до 20-х років ХХ ст. були селянські сім’ї.

Наприкінці ХІХ ст. намітився значний вплив дітей селян до середніх і вищих шкіл. Наприклад, у 1910 р. із 305 учнів Станіславської гімназії 169 походили із селянських, 30 – священничих, 9 – учительських родин, решту склали діти урядовців, ремісників та інших соціальних груп [24, 5].

Підрахунки львівської дослідниці Наталії Мисак, яка провела аналіз студентського складу Львівського університету за 1890 – 1914 рр., підтверджують тенденцію до збільшення частки селянських дітей серед слухачів вузу із 14,1 % до 44,5 %. Натомість у зазначений період кількість вихідців із сімей духовенства зменшилась із 36,5 % до 18,3 % [20, 8].

Порівняно високі темпи зростання представників соціальних низів серед тих, хто здобував середню чи вищу освіту, дали можливість деяким сучасникам говорити про “гіперпродукцію української інтелігенції”. Проте такі звинувачення були безпідставними, адже за 1888 – 1898 рр. кількість українців серед учнів галицьких гімназій збільшилась тільки на 711 осіб, тоді як поляків – на 3040 [45, 95]. У 1897 – 1898 рр. на 100 гімназистів припадало 79 представників польської національності і лише 18 – української (решту склали здебільшого німці) [45, 95].

Ситуація ускладнювалась тим, що далеко не кожному вдавалось завершити навчання. У 1894 – 1895 шкільному році із 943 учнів усіх галицьких гімназій випускний іспит склали лише 656 [39, 665]. У листі до відомого суспільно-політичного діяча Олександра Барвінського учитель Григорій Боб’як писав, що під час його педагогічної праці тільки на першому році Самбірську гімназію залишили 33 % учнів, більшість серед яких становили українці [3, арк. 7 зв.].

Отже, відсоток дітей, які так і не здобули гімназійну освіту, серед українців був доволі значним. Однак такий стан речей зумовлювався не байдужістю молоді до освіти, а політикою шкільних властей, дискримінаційним ставленням багатьох педагогів до учнів української національності. Не останню роль відігравав і матеріальний чинник: неспроможність багатьох родин забезпечити навчання гімназиста протягом тривалого періоду .

Влада застосовувала радикальні засоби, щоб на майбутнє унеможливити “збагачення” української еліти вихідцями з села. У сільських місцевостях, де основну масу населення становили українці, існували переважно одно-, дво- чи трикласні початкові школи. Школи вищого типу (третього ступеня), які давали можливість вступати до гімназій, концентрувалися у містах, що суттєво ускладнювало процес здобуття освіти дітьми селян. До всього, розпорядженням Крайової шкільної ради від 1906 р. міським багатокласним школам заборонялося приймати на навчання сільських дітей [14, 271]. Попри

наявність таких перешкод чимало вихідців із нижчих верств все ж здобували середню, а невдовзі і вищу освіту.

У 30-х роках ХХ ст. ситуація з освітою дітей із незаможних прошарків ще більше ускладнилася. На території Львівського шкільного округу, який охоплював три східногалицькі воєводства (Львівське, Станіславське і Тернопільське), налічувалося 768 шкіл третього ступеня, що складало 13 % від загальної кількості навчальних закладів такого типу [23, 233]. Природно, що вони, як і в попередні часи, розміщувались у містах. При вступі в такі школи сільські діти продовжували піддаватись дискримінації [33, 1].

Внаслідок цього в 1931 – 1932 рр. із 409 учнів Львівської академічної гімназії тільки 9 були дітьми селян, тоді як напередодні Першої світової війни частка представників цієї соціальної категорії у даному навчальному закладі складала 53,3 % [16, 115; 19, 200]. Наведені показники переконливо свідчать про зменшення напливу кадрів із селянських сімей у міжвоєнний період.

Трохи кращою була ситуація у приватних навчальних закладах педагогічного товариства “Рідна школа”. Тут у 1936 – 1937 рр. серед учнів налічувалось 37 % дітей селян, 23 % урядовців, 10 % священників, 9 % ремісників, 7 % приватних службовців, 4 % представників вільних професій, 3 % робітників, 2 % купців, 5 % інших [11, 16; 38, 119].

Зменшення частки сільських дітей серед учнів гімназій зумовлювалося не тільки перешкодами при вступі до цих навчальних закладів, а й погіршенням матеріального становища селянства у міжвоєнний період [22, 2; 30, 11]. Якщо до Першої світової війни селянин міг утримувати у гімназії одного чи двох синів, то в 20-х – 30-х рр. ХХ ст. навчання дитини залишалось доступним кожному третьому чи четвертому господарю [7, 188; 25, 515]. Особливо складним у цьому плані було становище на Гуцульщині. Там із сіл Ясенів Горішній і Гринява у 1938 р. гімназію відвідувало лише двоє дітей [10, арк. 9].

Роль сільської родини як одного із джерел формування української інтелігенції, таким чином, постійно змінювалась. Якщо на рубежі XIX – XX ст. спостерігалось зростання її представників серед учнів гімназій і вищих шкіл, то у міжвоєнний період цей процес не тільки припинився, а й зазнав регресивних проявів. Причиною такого явища стали дискримінаційна політика польської влади, спрямована на унеможливлення поповнення освіченої верстви за рахунок соціальних низів, і погіршення матеріального становища селян.

Так само нестабільною в структурі інтелігенції була частка вихідців із сімей державних службовців. Наприкінці XIX – початку XX ст. вона становила близько 10 % [20, 8]. Однак тенденція до зменшення цього показника серед даної категорії працівників, на відміну від селянства, намітилась уже до Першої світової війни. Скажімо, частка студентів-юристів Львівського університету, які походили з родин службовців, у 1890 р. становила 16,8 %, а в 1913 р. – тільки 8,3 %. За цей же час на філософському факультеті кількість таких дітей скоротилася втричі: із 33,3% до 11,1 % [20, 9].

У міжвоєнний період служба в урядових установах для українців практично була закритою, що сприяло зменшенню ролі цієї соціальної групи в формуванні галицької інтелігенції, у т. ч. і сільської. Примусово звільнялися державні службовці, які під час перепису населення 1921 р. задекларували себе як українці [26, арк. 1]. На з'їзді представників безробітних українських службовців 25 лютого 1923 р. стверджувалось, що з часу польської окупації у Східній Галичині без посад залишилось понад 4 тис. урядовців [17, арк. 47]. Серед них найбільшого тиску зазнали працівники залізничного транспорту: у переліку звільнених їх нараховувалось понад 3200 чоловік [8, 328; 17, арк. 47].

Внаслідок дискримінаційної політики у сфері розподілу державних посад частка греко-католиків в адміністративному апараті всієї Польщі складала тільки 5,4 %, натомість римо-католиків – 86,8 % [17, арк. 50]. Такі

дані свідчать про поступове зменшення ваги державних службовців української національності у структурі галицького соціуму, з чого закономірно напрашується висновок про зниження представництва цієї категорії серед гімназистів і студентів.

Частка вихідців із сімей вчителства у структурі української освіченої верстви наприкінці XIX – початку XX ст. становила близько 8 % [20, 8]. Такі на перший погляд низькі показники були зумовлені перш за все складним матеріальним становищем працівників педагогічної сфери, а відтак і невеликими можливостями стосовно забезпечення навчання власних дітей.

Сім'ї представників вільних професій, безперечно, постачали кадри для поповнення інтелігентного прошарку, однак через свою малочисельність вони об'єктивно не могли відіграти суттєву роль в означеному процесі. Зокрема, серед студентів Львівського університету середній показник вихідців із цих родин за 1890 – 1914 рр. зберігався на рівні 2,2 %, а серед учнів Львівської академічної гімназії – 1 % [19, 201].

Українська сільська інтелігенція Галичини формувалась не тільки із названих вище соціальних груп. Її кількісне зростання відбувалось за рахунок осіб, які внаслідок дискримінаційної політики польської влади не могли знайти роботу. За оцінками сучасників у 1932 р. налічувалося 6 тис. представників української освіченої верстви, яких не допускали до державних посад [15, 5].

Становище інтелігенції погіршувалось через високий рівень безробіття в усій Польщі, спричинений світовою економічною кризою. Зокрема, у державі за 1928 – 1933 рр. тільки офіційно зареєстрований рівень безробіття серед розумових працівників зріс із 9,9 тис. до 52,3 тис. [44, 132]. Давалася взнаки і недорозвиненість інфраструктури українського ринку праці, який не міг забезпечити роботою всіх кандидатів на посади [27, с. 169].

За таких умов багато освічених українців пішло працювати в село. Вони реалізовували себе в організації самоосвітніх гуртків, курсів, значно прискоривши соціально-економічний і культурний розвиток провінції.

Крім цього, лави української сільської інтелігенції поповнювали т. зв. “відскоки” – молоді люди, які через Першу світову війну не змогли завершити навчання в університетах [13, 3; 25, 516]. Існувало й багато випускників середніх шкіл, що їм складні матеріальні обставини так і не дозволили здобути вищу освіту. Адже у міжвоєнний період, за неофіційними підрахунками, тільки 15 % гімназистів закінчували вищі навчальні заклади [27, 170]. Вони становили категорію осіб, які під час проживання у місті ознайомились із перевагами побуту інтелігентної верстви, володіли певним обсягом знань і не бажали повертатись до звичайної сільськогосподарської праці. Їхній освітній рівень і досвід вимагав відповідної інтелектуальної діяльності.

При цьому сильним був вплив і соціально-психологічних чинників. Як писав о. Олексій Пристай, “згідно з неписаними законами галицької суспільності, хто лише раз почав учитися в “панських” школах, той не смів вже ніколи бути знову хлопом!” [29, 273]. Інакше він ставав об’єктом загального осуду і глузувань. Ще складнішою була ситуація із вихідцями з інтелігентних сімей. За твердженнями цього-таки автора, “діти священиків, урядників, лікарів, учителів, адвокатів і т. д. вже з природи самої речі мусіли бути панами. Так наказувала етика “паньської” Галичини” [29, 273].

Такі суспільно активні працівники здебільшого вступали в ряди кооператорів. Процес кількісного зростання представників цієї сфери діяльності відбувався і за рахунок випускників українського таємного університету у Львові [28, арк. 16]. У мережі кооперативних товариств знаходив роботу майже кожний сьомий – восьмий безробітний інтелігент [7, 194]. Саме із цієї молоді, як писав Ілля Витанович, “постали цінні кадри сільської й міської фахової інтелігенції, практичної й ідейно-відданої громадській економічній організації, яка дала їм змогу віднайти в ній і власну мету життя, і підставу особистого забезпечення та пошану в громадянстві” [6, 329].



Таким чином, формування української сільської інтелігенції відбувалось з джерел, характерних для всієї освіченої верстви Галичини, а також категорій безробітних представників розумової праці.

Частка різних соціальних груп у цьому процесі постійно змінювалась. На початкових етапах вирішальну роль відігравали родини духовенства і менше – селянства. Наприкінці XIX – початку XX ст. до навчальних закладів середнього і вищого типу суттєво зріс вплив вихідців із селян, внаслідок чого вони склали половину від загального числа українських гімназистів і студентів. Водночас діти інженерно-технічних і медичних працівників через малочисельність представників цих фахів не могли стати базою для кількісного зростання освіченого прошарку.

Свій відбиток накладали і суспільно-політичні обставини. Зокрема, у міжвоєнний період політика недопущення українців до посад державних службовців призвела до зниження ролі представників цієї категорії у формуванні інтелігенції. Тоді ж відбулось суттєве скорочення студентів із соціальних низів, зумовлене загальним зубожінням селян і дискримінаційною політикою польської влади. Натомість з'явилася нова група в особі працівників кооперативної сфери, які активно долучались до соціально-економічної і культурно-освітньої розбудови галицького села.

#### Література:

1. Арсенич П. Священничий рід Бурачинських. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. – 192 с.
2. Барвінський О. Спомини з мого життя / Упор. А. Шацька, О. Федорук; ред. Л. Винар, І. Гирич. – К.: Смолоскип, 2004. – 528 с.
3. Боб'як Г. Листи до Барвінського Олександра Григоровича // Відділ рукописів Львівської наукової бібліотеки імені В. Стефаника НАН України. – Ф. 11. – Спр. 660. – 57 арк.
4. Будзиновський В. Латинка // Нові шляхи. – 1931. – Кн. III. – С. 314 – 323.
5. В. Дещо про учителів сільських яко провідників народних (Допись) // Народ. – 1890. – Ч. 6. – С. 78 – 79.
6. Витанович І. Історія українського кооперативного руху. – Нью-Йорк: ТУК – Товариство української кооперації, 1964. – 624 с.

7. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX – XX ст. – К.: Генеза, 2000. – 360 с.
8. Західно-Українська народна республіка 1918 – 1923: Документи і матеріали. – Т. 3. – Кн. 1. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2005. – 644 с.
9. Заярнюк А. Соціальні аспекти статі в дискурсі греко-католицького духовенства Галичини другої половини XIX століття // Україна модерна. – Львів, 2000. – Ч. 4-5. – С. 50 – 80.
10. Звіт інспектора про результати контрольної поїздки по Гуцульщині з метою перевірки стану українського шкільництва // Центральний державний історичний архів України у м. Львів. – Ф. 206. – Оп. 1. Спр. 334. – 11 арк.
11. Зі статистики шкільництва в Польщі // Рідна школа. – 1938. – Ч. 1. – С. 16.
12. Інтелігенція і маса // Діло. – 1928. – Ч. 222. – С. 1.
13. К. На ясний шлях! (З приводу Загальних Зборів “Просвіти”) // Покутське слово. – 1927. – Ч. 1-2. – С. 3.
14. Кошелєва Н. Діяльність Галицької Крайової шкільної ради стосовно української шкільної освіти в 1873 – 1914 роках // Вісник Львівського університету: Серія історична. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 1999. – Вип. 34. – С. 269 – 276.
15. Криза і безробіття інтелігенції // Нова Зоря. – 1932. – Ч. 93. – С. 5.
16. Лев В. Рецензії: Державна гімназія з українською мовою навчання у Львові. I. Звідомлення. За шкільні роки 1921/22 – 1930/31 і за шкільний рік 1931/32: Накладом батьківського комітету. 1932 // Українська школа. – 1932. – Ч. 6-9. – С. 114 – 118.
17. Матеріали про безробіття у Польщі // Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ). – Ф. 6 – Оп. 1. – Спр. 59. – 52 арк.
18. Матковський С. Три синодальні архієреї: Спомини з життя і діяльності преосвящених о. Юліяна Куїловського, д-ра Юліяна Пелеша і д-ра Сильвестра Сембратовича. – Львів, 1932. – 107 с.
19. Мисак Н. Українська інтелігенція Галичини напередодні Першої світової війни: соціальне походження // Військово-науковий вісник. – Львів: ЛВІ, 2005. – Вип. 7. – С. 191 – 202.
20. Мисак Н. Українська інтелігенція Галичини наприкінці XIX – на початку XX ст.: соціально-професійний аспект: Автореф. дис... канд. істор. наук: 07.00.01 / Львівський національний університет ім. І. Франка. – Л., 2005. – 20 с.
21. Михайлишин О. Дещо про перешкоди, спиняючи діяльність учителів народних в просвіті простонародя // Народ. – 1890. – Ч. 15. – С. 235 – 236.

22. На давні шляхи // Діло. – 1934. – Ч. 270. – С. 2.
23. Народне шкільництво в Галичині в числах статистики // Рідна школа. – 1938. – Ч. 23. – С. 233.
24. Новинки. Руська гімназія в Станіславові // Діло. – 1910. – Ч. 158. – С. 5.
25. Пеленський З. Між двома конечностями: Причинок до соціології українського національно-визвольного революційного руху в Західній Україні між обома світовими війнами // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен: Видання фундації ім. Євгена Коновальця, 1974. – С. 502 – 524.
26. Переписка з повітовими староствами про звільнення з роботи службовців української національності, які відмовилися прийняти польське підданство під час перепису населення // Державний архів Івано-Франківської області. – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 99. – 51 арк.
27. Перший Український Педагогічний Конгрес. – Львів: Накладом товариства Рідна Школа, 1938. – 249 с.
28. Постанови Секретаріату ЦК Комуністичної партії Західної України, докладні записки про стан і роботу кооперативних організацій у Західній Україні // ЦДІАГОУ. – Ф. 6. – Оп. 1. – Спр. 249. – 245 арк.
29. Пристай О. З Трускавця у світ хмародерів: Спомини з минулого і сучасного: У 4 т. – Т. II. – Львів – Нью-Йорк, 1935. – 366 с.
30. Село збідніло // Правда. – 1938. – Ч. 49. – С. 11.
31. Сохоцький І. Що дали греко-католицька Церква й духовенство українському народові. – Філадельфія, 1951. – 105 с.
32. Старосольський Ю. Шляхами предків // Записки НТШ / Володимир Старосольський. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1991. – Т. ССХ (210). – С. 3 – 117.
33. Стефанович А. Ще в справі львівських шкіл // Діло. – 1931. – Ч. 159. – С. 1 – 2.
34. Стоколос Н. Трансформація греко-католицизму в Австро-Угорській імперії // Людина і світ. – 2002. – № 4. – С. 21 – 29.
35. Стрийщина: Історично-мемуарний збірник Стрийщини, Скільщини, Болахівщини, Долинщини, Рожнятівщини, Журавенщини, Жидачівщини і Миколаївщини. – Нью-Йорк – Торонто – Париж – Сідней, 1990. – Т. I. – 634 с.
36. Тарнавський Ф. Спогади: Родинна хроніка Тарнавських як причинок до історії церковних, священицьких, побутових, економічних і політичних відносин у Галичині в другій половині XIX сторіччя і в першій декаді XX сторіччя. – Торонто: Добра книжка, 1981. – 267 с.

37. Терещенко Ю. Причини до історії галицького консерватизму // Вісник Київського державного лінгвістичного університету: Серія “Історія, економіка, філософія”. – 2000. – Вип. 4. – С. 11 – 67.
38. Терлецький М. Українське приватне середнє шкільництво // Українська школа. – 1938. – Ч. 7 – 12. – С. 108 – 126.
39. Ф. И. С. [Свистун] Прикарпатская Русь подъ владѣніемъ Австріи. – Ч. II (1850 – 1895). – Львовъ, 1896. – 744 с.
40. Франко І. Критичні письма о галицькій інтелігенції // Франко І. Зібрання творів у п’ятдесяти томах. – Т. 26. – К.: Наукова думка, 1980. – С. 74 – 93.
41. Шухевич С. Моє життя: Спогади. – Лондон: Видання Української видавничої спілки, 1991. – 619 с.
42. Bujak F. Galicya. – Т. 1. – Lwow – Warszawa, 1908. – 562 s.
43. Himka J.-P. Galician Villagers and the Ukrainian National Movement in the Nineteenth Century. – Edmonton: CIUS, 1988. – 343 p.
44. Mały rocznik statystyczny. – Rok V. – Warszawa, Nakładem głównego urzedu statystycznego, 1934. – 232 s.
45. Podrecznik statystyki Galicyi. – Т. VI. – Cz. 1. – Lwow, 1900. – 192 s.

**Баран (Дрогобицька) О. УКРАЇНСЬКА СІЛЬСЬКА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ ГАЛИЧИНИ КІНЦЯ ХІХ – 30-Х РОКІВ ХХ СТ.: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ // Інтелігенція і влада: Громадсько-політичний науковий збірник. Вип. 9. Серія: історія. – Одеса: Астропринт, 2007. – С. 20 – 27.**

Українська сільська інтелігенція Галичини відіграла у процесі культурно-освітнього і соціально-економічного піднесення провінції далеко не пропорційну своїй чисельності роль. Будучи відносно невеликою соціальною верствою, вона протягом тривалого часу очолювала місцевий національний рух, слугувала посередником, через який у село проникали урбанізаційні впливи.

Статистичні показники української інтелігенції Галичини неодноразово аналізувалися такими істориками як С. Макарчук, В. Чоповський [1]. Незважаючи на це, досі не створено окремого дослідження, присвяченого вивченню соціальної структури сільської інтелігенції кінця ХІХ – 30-х років ХХ ст. Для комплексного аналізу цієї теми, на наш погляд, необхідно з'ясувати кількість представників даного прошарку, дати детальну характеристику його внутрішньої структури, а також факторів, що визначали професійний склад інтелігенції.

Офіційні статистичні матеріали не дають точної інформації про кількість суто сільської інтелігенції. Зазвичай вони обмежуються загальною характеристикою чисельності освіченої верстви та її розподілу на основі віросповідання чи мовного критерію. Існують тільки поодинокі звіти, в яких у переліку осіб, приналежних до певної професійної групи, наводиться місце їхньої праці чи проживання. На основі цих відомостей можна робити висновки про представництво різних соціальних категорій у сільській місцевості.

За твердженнями вищезгаданого С. Макарчука, на початку 20-х років ХХ ст. лише 2,1 % українського населення краю було зайняте у суспільній діяльності, освіті та культурі [2]. Такі дані близькі із цифрами, які подавали стосовно українського населення польські дослідники. Зокрема, станом на

1919 р. частка греко-католицького населення, зайнятого у сферах розумової праці, складала 2,5 % [3].

Відносно цілісну картину внутрішньої структури даної верстви можна скласти тільки на підставі вивчення кількісних показників, що стосуються окремих категорій інтелігенції. Наприклад, досить багаточисельну соціальну групу на селі складало вчительство. За перше десятиліття ХХ ст. педагогічний персонал народних шкіл Галичини зріс на 32 % і в 1910 р. становив понад 14 тис. осіб, близько 3 тис. з яких були українцями [4]. Характерно, що наприкінці ХІХ ст. на роботу до народних шкіл Галичини прибуло майже у чотири рази більше жінок, аніж мужчин. Як результат, за 1900–1910 рр. число жінок серед загальної кількості вчителів у краї зросло з 49,25% до 61,73 % [5].

За темпами зростання жіноцтва у рядах представників цієї професії Галичина випереджала інші землі Австро-Угорської монархії. Водночас чисельність українок серед учительського контингенту була незначною. У 1900 р. із 4010 жінок, які працювали вчителями у Галичині, тільки 487 належали до української національності [6].

На фоні постійного зростання чисельності педагогічного персоналу і частки у ньому жіноцтва існувала стійка тенденція до зменшення контингенту вчителів-українців. Чимало освітян загинуло під час національно-визвольних змагань українського народу 1917–1920 рр., адже вони взяли активну участь у Листопадовій революції 1918 року і розбудові Західно-Української Народної Республіки.

Польська влада застосовувала радикальні засоби, щоб на майбутнє унеможливити зростання української еліти. Особливо великих втрат у кількісному відношенні зазнали вчителі внаслідок примусового переведення на роботу в етнічні польські землі. Учителів також усували від виконання обов'язків шляхом відмови у наданні посад. Наприклад, починаючи з 1932 р. у Рогатинському повіті не прийнято на роботу жодного українського педагога [7]. Шкільний інспектор у цьому повіті видав таємний циркуляр,

яким зобов'язав вчителів-поляків стежити за співробітниками-українцями і вишукувати факти, які могли б слугувати мотивами для їхнього звільнення [8].

До методів усунення національно свідомих учителів належали і передчасні переведення на пенсію. Внаслідок дискримінаційної політики, у 1938 р. із 2630 освітян греко-католицького віросповідання на селі працювали 2249, з яких тільки 2115 визнавали себе українцями [9].

Отже, репресивна політика польської влади стосовно патріотично налаштованих сил призводила до поступового зменшення чисельності українських вчителів. Якщо до початку 20-х років ХХ ст. спостерігалось зростання цієї категорії національної інтелігенції, то у міжвоєнний період кількість українських освітян значно скоротилася. Заходи, які вживалися для нівелювання впливу педагогів-патріотів на суспільно-політичне і культурно-освітнє життя краю, позначилися безпосередньо на сільському вчительстві, адже воно складало основну масу представників цієї професії. Як результат, на кінець 30-х років ХХ ст. кількість українського педагогічного персоналу, який був задіяний у сільській місцевості, ледве перевищувала 2 тис. осіб.

На другому місці за кількісними показниками перебувало греко-католицьке духовенство. Станом на 1914 р. у Львівській архієпархії, Перемишльській і Станіславській єпархіях зареєстровано 2250 служителів культу, з яких близько 90 % (понад 2 тис.) працювали на провінції [10]. Православні священники склали мізерну групу серед усього духовенства, а тому не могли суттєво вплинути на ці показники.

Згідно з статистикою абсолютна більшість душпастирів мали сім'ї. Дружина і дорослі діти священника також належали до сільської інтелігенції. У 1900 р. лише 3,3 % служителів культу були целібатами, тоді як 74,7 % – одруженими, 19,2 % – вдівцями, 2,8 % – монахами [11]. Тільки у середині 20-х років ХХ ст. у зв'язку із зусиллями Станіславського єпископа Г. Хомишина, спрямованими на впровадження целібату, відбулося зростання кількості священнослужителів без сімей.

Щодо інших груп інтелігенції, які репрезентують так звані вільні професії, то вони були небагаточисельними. За даними польського дослідника М. Дроздовського, у міжвоєнній Польщі частка українців серед представників вільних фахів становила не більше 5 % [12]. Ці працівники мешкали у великих центрах чи повітових містечках і склали незначний прошарок на селі, що можна прослідкувати на прикладі медиків.

Як під час австро-угорського правління, так і в період польського панування, сфера охорони здоров'я краю перебувала у віданні поляків і євреїв. Низьке представництво українців серед спеціалістів медичної галузі засвідчує звіт про санітарний стан у Львівському воєводстві за 1921–1922 рр. Згідно з ним, із загальної кількості лікарів (844), у Львові працювало 488, а поза його межами – 356 осіб [13]. Серед усіх медиків воєводства частка українців складала тільки 5,3 % (45) [14]. За цим же документом, у Львівському воєводстві 88,87 % (750) становили чоловіки і 11,13 % (94) жінки, що свідчить про незначні обсяги зайнятості жіноцтва у сфері медицини [15]. До того ж і серед цього контингенту частка українок була мінімальною. Зокрема, у Львові із 72 жінок-лікарів лише одна задекларувала свою приналежність до української національності [16]

Кризу у системі забезпечення медичного обслуговування поглиблювала нерівномірність кадрового розподілу між центром і провінцією. У міжвоєнний період на кожні 100 лікарів 60 проживало у великих містах Польщі і тільки 40 у містечках і селах [17]. Таку тенденцію частково підтверджує список членів Українського лікарського товариства у м. Станіслав від 15 лютого 1936 р., у якому із 39 лікарів лише Д. Добротвір представляв с. Липицю Рогатинського повіту [18].

Отже, медичні працівники через свою малочисельність, а також розміщення здебільшого у містах і містечках об'єктивно не могли складати суттєвого відсотку серед сільської інтелігенції.

Детальне дослідження соціального складу освіченої верстви Галичини не можливе без з'ясування місця в її структурі представників юридичного фаху.



Юридична освіта була досить популярною серед тогочасної молоді. За період з 1876 до 1911 рр. кількість слухачів права у Львівському університеті зростає у п'ять разів [19]. Особливо багато уваги, як правило, відводили адвокатурі. На думку дослідника Б. Янишина, більш незалежний фінансовий і правовий статус адвоката підштовхував молоде покоління до здобуття правничої освіти та заняття адвокатською практикою [20].

На наш погляд, популярності цій професії надавали і суто матеріальні чинники. Юридичний факультет належав до вигідних насамперед з економічної точки зору, оскільки його студенти могли навчатися вдома, а в університеті тільки здавати іспити.

Станом на 1914 р. у Галичині практикувало 70 адвокатів, з яких 10 проводили свою діяльність у Львові, а решта – у більшості випадків у повітових центрах чи містечках. Із усього переліку адвокатів у селі працював тільки Кирило Трильовський [21]. Аналогічна ситуація склалася з нотаріусами, яких у краї налічувалося лише 16 (з них два мешкали у Львові) [22]. Такі дані свідчать про те, що українські правники не становили чисельної групи серед сільської інтелігенції. Це було закономірним явищем, адже основний обсяг роботи фахівців у галузі юриспруденції концентрувався саме у містах.

Складним було становище з технічною інтелігенцією. Це значною мірою визначалося психологічними стереотипами, що склалися у свідомості більшості представників галицької громадськості. Зокрема, наприкінці XIX – початку XX ст. кожна родина мріяла послати сина у гімназію, щоб той невдовзі став урядовцем або священиком. Технічна освіта не забезпечувала високого становища на державній службі, тому інженерів вважали за інтелігентів нижчого сорту. За ними закріпилася зневажлива назва “скачибрузда”, що з польської мови перекладалася як “той, що скаче через борозди” – межі між сільськогосподарськими угіддями [23]. До того ж Галичина довгий час залишалася аграрним краєм, що об'єктивно спричиняло відсутність потреби у фахівцях із технічною освітою.

Крім названих факторів, на характер переважно гуманітарного складу української інтелігенції вплинуло і те, що вищі технічні студії спершу були доступні тільки випускникам реальних шкіл, а число українців у цих навчальних закладах було мізерним (в 1877 р. у Станіславській реальній школі навчалося не більше десяти учнів-українців) [24]. Згодом на технічні відділи почали брати випускників гімназії після складання вступного іспиту з геометрії і креслення, а також дозволили кандидатам, яких не прийняли до цього закладу, вдруге здавати іспити до реальної школи [25].

Поступово кількість представників української національності у реальних школах збільшилася: станом на 1897–1898 рр. у школах Кракова, Львова, Станіслава і Тернополя навчалося вже 136 українців, що складало 7,1 % від загальної кількості учнів цих закладів [26]. Характерно, що якщо за попередні десять років серед поляків приріст у школах даного типу становив 1073 особи, то серед українців – тільки 95 [27].

Ці та інші обставини об'єктивно призводили до існування незначного прошарку спеціалістів технічної галузі. У 1880 р. серед фахівців інженерної справи було лише три українці: І. Левинський, Г. Пежанський і В. Нагірний [28]. З часом кількість технічних працівників зростає, але цей процес відбувався повільно. У 1911 р. налічувалося вже 67 інженерів української національності [29]. Слабко розвиненою була і фахова диференціація всередині цієї групи, що на початкових етапах виявлялося у виключному переважанні будівельників і землемірів.

Не кращою була ситуація на селі з спеціалістами інших галузей, зокрема, агрономами. Як і в попередньому випадку, однією з причин браку кваліфікованих кадрів у сільськогосподарській галузі стало те, що при вступі на навчання молодь надавала перевагу теоретичним, а не практичним наукам.

Отже, політика влади, спрямована на обмеження приросту представників інтелігентного прошарку серед українців, а також особливості ставлення тогочасної громадськості до окремих фахів зумовили відносну малочисельність і недорозвиненість внутрішньої структури освіченої

верстви, що виявлялося у майже повній відсутності працівників медичної, технічної чи юридичної сфери на селі. Аналіз отриманої у процесі дослідження інформації дає підстави твердити, що загальна чисельність української сільської інтелігенції Галичини у 30-х роках ХХ ст. (без членів сімей) не перевищувала 5–6 тис. осіб, з яких понад 4 тис. склали вчителі і священники, решту припадало на представників різних професійних груп.

#### Література:

1. Макарчук С. Етносоціальне розвитие и національные отношения на западно-украинских землях в период империализма. – Львов: Вища школа, 1983. – 255 с.; Чоповський В. Українська інтелігенція в національно-визвольному русі на Західній Україні (1918–1941 рр.). – Львів: Край, 1993. – 164 с.
2. Макарчук С. Вказана праця. – С. 152.
3. Львівська наукова бібліотека НАН України ім. В. Стефаника (відділ рукописів) ф. 9, спр. 52, арк. 16.
4. Баран С. Галицьке шкільництво в цифровім освітленю (звіт Ради шк. кр. за рік 1910) // Діло. – 1912. – Ч. 62. – С. 2.
5. Там само. – С. 2.
6. З шкільної статистики // Учитель. – 1904. – Ч. 20. – С. 315.
7. Рогатинська земля: Збірник історично-мемуарних, етнографічних і побутових матеріалів. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1996. – Т. II. – С. 517.
8. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 6, оп. 1, спр. 31, арк. 228.
9. Великанович Д. Українське вчительство у Польщі у світлі статистики // Рідна школа. – 1938. – Ч. 19. – С. 194.
10. Марчук В. Церква, духовність, нація. Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст. / Прикарпатський університет імені Василя Стефаника. – Івано-Франківськ: Плай, 2004. – С. 146.
11. Шематисмъ всего клира греко-католического епархій соединеныхъ Перемыской, Самборской и Сяноцкой на рѣкъ отъ Рожд. Хр. 1900. – Перемышль, 1900. – С. 411; Шематизмъ всего клира греко-католической епархії Станиславѣвской на рѣкъ божій 1900. – Станиславѣвъ, 1900. – С. 191; Шематизмъ всечестного клира гр. кат. митрополитальной архидієцезіи Львовской на рѣкъ 1900. – Львѣвъ, 1900. – С. 249.
12. Drozdowski M. Społeczenstwo, panstwo, politycy II Rzeczypospolitej. – Krakow: Wydawnictwo Literackie, 1972. – S. 24.

13. Державний архів Львівської області, ф. 1, оп. 9, спр. 68, арк. 43, 49.
14. Там само. – Арк. 51.
15. Там само. – Арк. 51.
16. Там само. – Арк. 43-44.
17. Степанів О. Кооперативи здоровля: їх завдання, організація, історія. – Львів, 1937. – С. 11.
18. Державний архів Іван-Франківської області, ф. 6, оп. 1, спр. 229, арк. 12-12 зв.
19. Żylski K. Stosunki materialne i intelektualne wśród młodzieży prawniczej uniwersytetu Lwowskiego na podstawie badań z roku 1910. – Lwow: Nakładem autora, 1912. – S. 11.
20. Янишин Б. Галицькі народовці 70–80-х років XIX ст.: соціальна характеристика // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки: Міжвідомчий збірник наукових праць. – Вип. 8. – К.: Інститут історії України НАН України, 2003. – С. 475.
21. Адвокати Українці в Галичині й Буковині // Ілюстрований народний Календар товариства “Просвіта” на звичайний рік 1914. – Річник XXXVII. – Львів, 1914. – С. 33.
22. Там само. – С. 33.
23. Ліщинський Л., Пінковський Н. Рід Ліщинських. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1973. – С. 45.
24. 25 літ діяльності Українського Технічного Товариства 1909–1934. – Накладом Українського Технічного Товариства у Львові, 1934. – С. 6.
25. Там само. – С. 5-6.
26. Podrecznik statystyki Galicyi. – T. VI. – Cz. 1. – Lwow, 1900. – S. 93.
27. Там само. – S. 95.
28. Перший конгрес українських інженірів у Львові // Нова Зоря. – 1932. – Ч. 37. – С. 4.
29. Павлишин О. Соціально-політичний портрет українського проводу Галичини та Буковини в революції 1918–1919 років // Україна модерна. – Львів, 2000. – Ч. 4–5. – С. 207.

**Баран (Дрогобицька) О. КУЛЬТУРА І ПОБУТ УКРАЇНСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ГАЛИЧИНИ У 20-Х – 30-Х РР. ХХ СТ. (НА МАТЕРІАЛІ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ СУЧАСНИКІВ) // Поляки, українці, білоруси, литовці у міжвоєнній Польщі (1921–1939): Зб. матеріалів міжн. наук. конф., Дрогобич; 8–9 жовтня 2004 р. – Дрогобич: Коло, 2005. – С. 143–153.**

Складні державотворчі процеси сучасності на перший план висувають проблему формування еліти, здатної їх очолити. За таких умов особливо актуальним є звернення до вивчення етапів становлення і динаміки розвитку інтелігенції окремих регіонів України, в тому числі Галичини.

Отож об'єктом дослідження виступає провідна верства сільського населення краю, а предметом – висвітлення її культури і побуту в тогочасній художній літературі. Хронологічні рамки охоплюють 1921 – 1939 рр., що обумовлено часом перебування Галичини в складі II-ї Речі Посполитої. Метою дослідження є аналіз тенденцій розвитку матеріальної та духовної культури згаданої страти. Виходячи з мети, завданнями статті визначаємо: розкрити особливості побуту різних груп сільської інтелігенції; прослідкувати вплив урядових чинників на матеріальне становище вчительства; висвітлити роль інтелігенції в процесах культурно-освітнього та господарського життя села; на основі співставлення матеріалу художніх творів визначити тогочасні завдання, до вирішення яких спричинялися представники провідної верстви.

Джерелами дослідження виступають художні твори тогочасних авторів. У працях Дмитра Макогона [17, 18, 19, 20, 21, 22], Івана Филипчака [28], Володимира Хроновича [31, 32], Івана Садового (Федорака) [25], Ірини Вільде [2, 3] правдиво відображено специфіку становища провідної верстви галицького села.

Історіографія проблеми включає використані автором статті Ф. Михайленка [36] та А. Заярнюка [35]. Ці дослідники при висвітленні становища вчителів та священиків в значному обсязі використовують художні твори.

Одне із центральних місць у тогочасній художній літературі займає проблема покликання української інтелігенції, її обов'язків. До неї звертається у своїй афористичній прозі відома поетеса, письменниця, педагог У. Кравченко. Зокрема вона стверджує, що замість справжнього запалу до праці, твердості у переконаннях серед інтелігентних кіл панує “догматизм партійний, формалізм, тіснота, дрібничковість, матеріалістичний егоїзм, нікчемність, підлота, вдача рабська, байдужість, гордість, некультурність” [11, с.33]. Питання потреби праці інтелігенції над піднесенням життя на селі економічного, культурно-освітнього життя на селі піднімає і А. Крушельницький у повісті “Змагання”. Головний герой твору Павло Заячківський розмірковує над виною представників даного соціального прошарку перед селянами. За ним, серед освічених верств зустрічаються “Самотні Робінзони”, що за відсутності однодумців, “й сліду в пособі ніякого не лишають”, але “і є модерні Наполеони, провідники – без війська, стерники – без керми і мети, до якої прямують, провідці народу, що замість рубати шляхи, розпливаються в мріях, замість іти з розплющеними широко очима в перших рядах народнього походу, блукають на осліп у темряві народнього змагання, модерні Наполеони, що в Дон Кіхотів непомітно перетворюються” [13, с.75]. Водночас, як зазначає автор, народ потребує не теоретиків, а конкретних справ, він “кричить за проводом, шукає за провідниками, душу свою розкриває...тим, хто хотів би йти з ним у купі, хто бачив би ясно народню мету і йшов до неї з своїм народом...Вкупі з юрбою. Рівний із нею в змаганнях. Вищий од неї – ясний зором на ціль і мету...” [13, с.75]. У повісті Б. Лепкого “Зірка”, колишній сотник української армії Петро Пилипець під час приватної розмови із міським лікарем на численних прикладах із історії доводить, що людина розумової праці, проживаючи на селі, може набагато більше зробити для національного поступу, аніж ті ж самі інтелігенти, які увесь свій вік “носа поза міські мури не показують” [16, с.93].

Не обминали увагою письменники і проблему відчуженості інтелігенції від народу, її зневажливого ставлення до простого люду. Так, І. Филипчак у

повісті “За вчительським хлібом” показує молодих паничів із міщанського товариства, які під час вечірки, “замість взятися за роботу та стати до боротьби зі всякими галапасами народної недолі,” кепкують над селянами і міським пролетаріатом [28, с.45].

Питання безробіття серед еліти порушила ще на початку ХХ ст. К. Попович в оповіданні “Епізод із життя.” Головний герой твору, дрібний службовець Іван, зрікається своєї національності і нареченої заради посади, адже він, “на своє лихо, уродився русином, а хотів бути урядником; отже, яко русин, він без якоїсь польської протекції не міг у Галичині сподіватись якої-такої кар’єри” [24, с.96]. Особливо сильно подібна політика позначалась на становищі учителів, які через самовіддану працю часто залишались відкинутими як урядовими властями, так і ріднею [21, с.55]. При розподілі посад виключна перевага надавалась полякам, українцям ж діставались занедбані села, або ж робота на “мазурах.” В оповіданні У. Кравченко “Голос серця” читаємо про поневіряння учителя у далекому глухому селі тільки через те, що, “коли він зачав своє звання, замаркував себе, необачний, як русин-українець ... а се як проклін, як тінь іде за ним” [8, с.419]. За 10-ть років роботи такий працівник міг змінити 12, а той більше провізорочних (тимчасових) посад [22, с.38].

Найбільшою бідою для українських вчителів було перенесення із так званих “службових оглядів” або “для добра школи”. Наприклад, комедія Івана Франка “Учитель”, хоч і написана ще у 1894 р., однак чи не найкраще змальовує непевне становище педагога, його залежність від політики місцевих урядовців (в особі вїйта), симпатії євреїв-лихварів. Автор подав образ національно-свідомого вчителя Омеляна Ткача, яким “як клубком з місця на місце кидають” [30, с.66]. Причина такого явища крилась не у фаховій некомпетентності, а виключно у політичній площині: “В однім місці вїйтові шахрайства відкрив, у другім з сільськими лихварями задерся, в третім читальню заложив, у четвертім касу позичкову до порядку допровадив – отсе й були його гріхи” [30, с.84]. Уся культурно-просвітницька робота

педагога завершилась дев'ятим перенесенням у крайнє село під самою угорською границею, “в недоступних горах, без тракту, без комунікації” [30, с.118]. Така ж доля неодноразово спіткала й інших суспільно активних вчителів на кшталт О. Дучимінської. У автобіографічній повісті “Весняні дні” вона називає своє перенесення: “тріумфальним походом” молодості, сумним, як похорон [6, с.217].

Однак не всі вчителі самовіддано працювали. Вже згадувана У. Кравченко у нарисі про свою педагогічну практику зазначала, що більшість лише формально відбувають шкільні години не дбаючи про те, чи засвоїли щось учні. До дітей ставляться вороже, брутально, карають за найменшу провину, і, нерідко, залишивши їх напризволяще, чи на опіку когось із старших учнів, розважаються, п'ють пиво, грають в карти тощо [10]. Для неї вони не педагоги, а “брутальні наймити, профани, не учителі-фахівці” [10, с.342], “ремісники, що виконували свій обов'язок несумлінно, тільки задля шматка хліба” [9, с.379]. Особливих знущань зазнавали школярі від польських вчителів. В. Хронович у творі “Іванків день” згадує про вчителя у Джурові, побої якого призвели до смерті одного із учнів [32, с.62]. Устами своїх героїв автор детально передає картину насильства: “Спочатку бив нас ложиною або грубою лінійкою по голому тілі, а як наші батьки почали скаржитись на нього інспекторові, то почав знущатись в інший спосіб – давав ляпаса, бив рукою по шиї, тягав за вуха, виривав на висках волосся або змушував стояти голими коліньми на сухій гречці і тримати руки вгору” [32, с.63].

Ідеальним, на погляд властей, здавався педагог, який “сидить тихо” [21, с.54]. Образ такого пристосуванця розкрито в оповіданні “Пан Подільський.” Так, Роман Подільський, не відзначаючись великими фаховими здібностями і дисциплінованістю, одержав похвалу від шкільного інспектора за те, що вчив дітей любити Польщу “як матір рідну” [4, с.17]. Дане оповідання має чималу джерелознавчу цінність, оскільки подає ще й опис світлиці молодого вчителя: “В куті стояло дубове, модне ліжко, а при нім одиноке крісло ...



Недалеко ліжка, під вікном, стояв столик, заложений книжками, зшитками та часописами, які творили безладну піраміду” [4, с.15] “Напроти ліжка стояла шафа, коло неї деревляна умивальниця, трошки оподалік великий плетений кіш, покритий старою споловілою капою, ось і все умебльованне “молодого пана”. Доповненне становили три “святі” образи мабуть власність господарів, – кілька фотографій без рамок на стінах, більше і менше дрантиві котиліони на диванчику над ліжком...” [4, с.16].

Важкими були умови навчання та проживання молодого вчителя. Дмитро Макогон, автор оповідань, нарисів, новел із життя буковинського і галицького вчительства, показує процес навчання у приміщенні колишнього моргу, де в малій, низенькій хатині з повибиваними шибками і дір'явими стінами збиралися щоднини шістдесят дітей на науку [18, с.46]. Сам же педагог мав мешкати у збитій із дощок “жидівській кучі”, яку поставили для нього вїт та громадські радні [18, с.46]. Бували випадки, коли вчитель жив із своєю сім'єю у шкільній stodolі [32, с.85]. Більшості, як правило, відводилась частина приміщення школи, інші ж знімали помешкання у селян. І без того нелегке становище ускладнював той факт, що на одну учительську силу інколи припадало 160 – 170 дітей [32, с.59].

Злиденний побут сільського вчительства передає Б. Лепкий в оповіданні “Для брата”: “... видно було білі стіни з образами святих і двома полинялими фотографіями в солом'яних рамцях, стіл, колись мальований, а тепер лиш на ногах з останками краски, плетену канапку, такі самі два чи три кріселка і білу, ялову шафу біля дверей”. На завершення автор ніби підводить підсумок: “В хаті було крайнє убожество, але було чисто, порядно і біда не лізла в очі” [15, с.101]. Герой твору, старий вчитель, розмірковуючи над долею сина-гімназиста, пригадує слова свого батька: “Я тебе, синоньку, з-під стріхи та під гонту, а ти знов свого сина, з-під гонти та під бляху” [15, с.101]. Ця “формула” найточніше передає зв'язок між соціальним статусом, освітою і рівнем матеріального забезпечення (хата, покрита бляхою асоціювалась із

добробутом), що однак не підтверджується для життя галицького учительства.

Широким було коло обов'язків представників даної групи інтелігенції на селі: “Став чоловік тим учителем і зараз, як та верба, мусив пустити коріння. Сей приходить за порадою, і другий, і десятый. Тому напиши, тому розповідж, з там-тим піди до пана, з іншим до вйта, а то й до староства, і до уряду податкового, і до лікаря”[30, с.85]. Інколи вчителеві доводилося замінити лікаря [5, с.1]. Показовим у цьому плані є приклад Ольги Дучимінської, яка ночами часто чергувала біля хворих, оскільки саме так розуміла своє призначення [6, с.183].

Вчитель поряд із священником, дбаючи про піднесення рівня духовності села, ставав форпостом у боротьбі з поширенням ворожінь. Він пояснював народові, що у випадку захворювань необхідно звертатись до лікаря, бо “мудрі люди вже давно перестали вірити в бабські забобони” [17, с.51]. Така позиція, в силу малоосвіченості більшості селян, давала підстави до обвинувачень його у атеїзмі [17, с.52].

Крім переслідувань з боку місцевих властей, постійних доносів та погроз чимало прикросців завдавало і ставлення тієї частини селянства, що свою ненависть до уряду переносила на освіту. Часто селяни, замість посилати на навчання, віддавали своїх дітей у найми, говорячи: “Най панські діти тай пани бавляться у школі, коли ситі” [23, с.29]. Іноді вони намагались відкупити дітей від обов'язку відвідувати школу [25, с.230]. Подібні конфліктні ситуації повною мірою відобразились у творах Марійки Підгірянки [23], Дмитра Макогона [19, 20], Івана Садового [25].

Чи не найкраще розкрито роль освітянина на селі у вже згаданій повісті І. Филипчака. Насамперед, варто зазначити, що, якщо для більшості письменників пріоритетним є створення певних художніх образів на тлі епохи (сам зміст, а не історичне тло твору), то тут маємо справу із протилежним явищем. Як справедливо зауважив Ю. Дзерович, у даній повісті зміст відіграє другорядну роль. Життя головної героїні Ольги

Чучмаківної “служить лише за рямці, у якій автор хотів вмістити свої уваги, як під сучасну хвилю в часі кризи, безробіття та нашого народнього горя успішно з цими язвами боротися” [29, с.30]. Її суспільна, просвітницька праця на селі полягала у заснуванні читальні, кооперативи, організації курсу для неграмотних і відчитів на тему дотримання правил гігієни і основ догляду за дітьми. Саме Ольга навчила селян щепити дерева, робити вино, розводити бджіл тощо [28].

Загалом вчитель був своєрідним зразком для селян. Незважаючи на скрутне матеріальне становище, він вигідно виділявся одягом, зовнішніми манерами, стилем спілкування. Це можна проілюструвати на прикладі оповідання Д. Макогона "Світ за очі", в якому молодий педагог, перебуваючи на межі злиднів і гнаний з дому рідним батьком, “вбрав ковнір, краватку, взяв капелюх і палицю і подався шукати посади” [21, с.54]. Селяни, вбачаючи у міській культурі вищість, переймали від своєї інтелігенції новітні віяння у сфері моди (насамперед одягу), господарських знарядь, технічних нововведень. Так вчинив Семен Морозів із фейлетону “Семенове радіо,” який, наслідуючи місцевого вчителя, придбав радіоприймач, що так і не знайшов належного застосування [26].

На завершення розгляду культури і побуту українського вчительства слід наголосити, що художні твори, написані на цю тематику в основному є автобіографічними.

Однією із центральних серед проблем, що стосуються життя сільських священиків, є проблема важкої долі їх вдів і дітей. Особливо сильного звучання вона набула на межі XIX – XX ст. Наталя Кобринська в оповіданні “Задля кусника хліба” показала трагічну долю вдови, зміну її соціального статусу і матеріального становища після смерті годувальника: “З сусідами вони перестали бувати, бо не було ані чим виїхати, ані в що убраться, як треба. Сусіди у них також не бували, може, з милосердя, аби не робити коштів. Так помалу про них і забули” [7, с.45]. Головна постать твору – Галя – одна з шести сиріт по священику. Вона мріє вийти за богослова і довгий час

відкидає залицяння сільського учителя Антіна, адже для дівчини “віддатися за учителя – значило о оден ступінь знизити себе, а що найважнійше – значило не зазнати вже ніколи поліпшення матеріальних обставин...” [7, с.49]. Однак, реалії життя все-таки змусили її вийти за нелюба. Друга дочка – Оля, щоб купити черевики (через відсутність яких не ходила до церкви), змушена брати у селянок крадькома від матері вишивання переміток (жіночих головних уборів) [7, с.43].

Наступною серед когорти авторів, які піднімали проблему долі священичих вдів стала І. Вільде. У її повісті “Столівників не буде” одна з героїнь підкреслює, що “вдова по священику – то найгірша фірма у фінансовому світі” [3, с.368]. Інший твір письменниці “Сестри Річинські” показує життя п’ятох сестер – сиріт по священику [2]. У виступі з нагоди присудження за роман літературної премії імені Тараса Шевченка за авторка зауважила, що священичі вдови в Галичині були дуже слабо забезпечені [1, с.533]. Звідси вона і виводила народне прислів’я: “Попу дзвонять, а попадю з села гонять” [1, с.534]. Даний твір є цінним джерелом до вивчення родинних відносин у священичій сім’ї 30-х рр. ХХ ст., він показує процес порушення усталеного порядку, коли попадянки при заміжжі надають перевагу не богословам, а представникам світських професій. Це ж саме знаходимо у оповіданні Ю. Кміта “Дебри”. У ньому батько, радить дочці обрати інженера, а не богослова, бо “тепер свідомий священик – билина серед поля; з усіх боків нагинають нею вітри, захисту немає для неї” [12, с.132]. Однак, незважаючи на стійку тенденцію до збільшення світських подруж, традиція міжсвященицьких шлюбів зберігалася і в 30-х роках ХХ ст. [35, с.79].

Окремі твори присвячені і священикам-вдівцям. Як зазначає дослідник А. Заярнюк, священицькі дружини були невід’ємною частиною представника кліру, і ті, хто їх втрачав, не могли вже нормально виконувати свої функції [35, с.77]. Опис побуту одного з таких парохів подав Б. Лепкий: “В городці – дивно. Ніби якісь грядки, ніби цвіти, але всьо те запусрене, заросле, як образ

намальований і замазаний. Так само в хаті. Видно достаток, видно порядок, нема ладу”[14, с.40].

Дискусія над питанням цілібату, що заповонила широкі кола громадськості у середині 20-х років, відбилась і на сюжетах галицької літератури. М. Черемшина так змальовує священника-целібса: людяний, “не гонорний, п’є горівку на весіллях, але завше треба йому щось дати” [33, с.293]. Із діаметрально протилежною оцінкою безженного священника зустрічаємось у повісті І. Филипчак. І хоча автор чималу увагу приділяє опису безладу, що панує у хаті целібса, він показує його як ретельного у своїх душпастирських обов’язках. “Сидить єгомось дома, навіть на поле не вийде, ні до городу, все повинаймав, а сам все щось читає та читає, а по Службі Божій роздає людям якісь книжечки і “казети” [28, с.240-241]. Єдиним, проте досить значним його недоліком є брак суспільної активності, тому, на думку головної героїня Олі, він “добрий був би до міста або до монастиря але не для села...” [28, с.244]. Попри це простежується і думка про роль та місце дружини священника на селі. Характеризуючи місцевого душпастиря, селянка скаржиться, що “нема нам, жінкам до кого забігнути poradитися ... так тут якось сумно, здається людям, що в селі когось бракує” [28, с.240]. Водночас І. Филипчак подає сім’ю отця декана – людини інтелігентної, зразкової у релігійному, громадському і господарському житті села (він передовий садівник, пасічник і шовководець). Його дружина – пані Дарія, виконує обов’язки лікарки, допомагаючи селянам медичними препаратами і порадами щодо раціонального харчування [28, с.185]. Вона бореться за дотримання парохіянами санітарно-гігієнічних вимог у щоденному житті [28, с.188].

Оповідання о. О. Тихозіра “З водицею” показує культурно-освітню діяльність сільського пароха. Місцевий священник, зауваживши образи, які намалювала на стінах дівчинка, радить батькам послати її до фахової школи і дає гроші на папір і фарби [27, с.8]. Загалом це тільки невелика частка тієї роботи, завдяки якій “з-під селянської стріхи” вийшло чимало інтелігентів.

Питання культури і побуту сільських лікарів не одержало належного висвітлення у творах сучасників. Тільки окремі аспекти життя медиків розкрито у повісті Д. Ярославської “Полин під ногами”. Авторка подає опис помешкання сільського лікаря, а саме: “Великої жовто-мальованої кімнати, де були фотелики, канапа, столики і фортепіан” [34, с.120]. Стосовно останнього, то слід наголосити, що фортепіано вважалось обов’язковим елементом інтер’єру світлиці кожного більш-менш заможного інтелігента. А згадка письменниці, що доктор одягнений “у гарному футрі, з відрою на комірі” наштовхує на висновки про його досить таке непогане матеріальне становище [34, с.221]. Із повісті також довідуємось про наявність у лікаря прислуги: кухарки, конюха і дівчини-покоївки, в обов’язки якої входила допомога при прийомі пацієнтів [34, с. 126]. Схожу характеристику побуту медика (щоправда міщанина) зустрічаємо у повісті Б. Лепкого “Зірка”. Цей твір є незамінним при спробі аналізу способу життя даної соціальної групи, хоча більшість змальованих у ньому подій відбувається на Закарпатті. У одного із героїв, лікаря Барила, і вілла власна: “пять покоїв, кухня, лазничка, садок” [16, с.31], і “хатна обстановка солідна, посуда правдивий кобальт, скло чисте...” [16, с.13], і їжа небуденна: “борщ ... український, ні ярини, ні мяса не жалували, курята, салата, солодкі пиріжки до того пиво й вино, сирі овочі...”[16, с.12]. Однак сам лікар не відзначається громадською активністю, тому дивними йому видаються слова свого товариша Петра Пилипця про потребу медичних працівників на селі. Дискутуючи над питанням призначення інтелігенції, Петро наголошує, що коли б у кожному селі були такі фахівці “не вміралоби так багато дітей, може народ жив би гігієнічніше, бо як від печі тепло, так від інтелігента розходиться по селі атмосфера поступу й культури” [16, с.90].

Ще скупіші відомості зустрічаємо у тогочасній літературі у агрономів. Один із персонажів повісті І. Филипчака Мирослав Дубовий, закінчивши сільськогосподарську академію у Падебрадах, повертається працювати на село. Агроном першим в окрузі запроваджує штучні добрива, вирощує

кормові буряки, закупає новинки техніки, тощо [28, с.255-256]. Подібне описує А. Крушельницький. Головний герой повісті “Змагання”, маючи на меті стати “клясичним прикладом народньої праці” створює союз кооперативів; планує відкрити кошикарську школу та інше [13, с.395].

Культура і побут значною мірою є віддзеркаленням матеріального становища різних груп інтелігенції галицького села. Воно також визначалося громадянською позицією окремих представників вчительства, священничого кліру та медиків.

Художні твори сучасників виступають цінним історичним джерелом до вивчення цього питання, оскільки вони є безпосереднім відображенням минулого. Однак, на жаль, даний вид писемних джерел не дозволяє створити цілісну картину життя галицького суспільства 20-х – 30-х рр. ХХ ст. Одержані з них відомості подекуди є фрагментарними, з елементами суб'єктивізму.

#### Література:

1. Вільде І. Над романом “Сестри Річинські” (Слово з нагоди вручення літературної премії імені Тараса Шевченка) // Вільде І. Твори в п'яти томах . – Т.V. – К.: Дніпро, 1968. – С.533-537.
2. Вільде І. Сестри Річинські // Вільде І. Твори в п'яти томах. – Т.I. – К.: Дніпро, 1967. – 694 с.; Т.II. – К.: Дніпро, 1967. – 440 с.; Т.III – К.: Дніпро, 1968. – 468 с.
3. Вільде І. Столівників не буде // Вільде І. Твори в п'яти томах. – Т.V. – К.: Дніпро, 1968. – С.354-373.
4. Вусай. Пан Подільський // Учительське слово. – 1926. – Ч.6. – С.15-21; Ч.10. – С.15-17.
5. Галя. Настуня // Діло. – 1912. – Ч.53. – С.1.
6. Дучимінська О. Весняні дні // Дучимінська О. Сумний Христос. – Львів : Каменярь, 1992. – С.152-218.
7. Кобринська Н. Задля кусника хліба // Кобринська Н. Дух часу : Оповідання, повість. – Львів: Каменярь, 1990. – С.34-70.
8. Кравченко У. Голос серця // Кравченко І. Вибрані твори. – К.: Держлітвидав, 1958. – С.409-421.
9. Кравченко У. Із записок учительки // Кравченко І. Вибрані твори. – К.: Держлітвидав, 1958. – С.375-405.

10. Кравченко У. Перший рік практики // Кравченко І. Вибрані твори. – К.: Держлітвидав, 1958. – С.307-374.
11. Кравченко У. Розгублені листочки. – Львів: Каменярь, 1990. – 80 с.
12. Кміт Ю. Дебри // Кміт Ю. Тремтіння душі/Попередив вступними увагами Михайло Галущинський. – Львів: Накладом книгарні наукового товариства ім. Шевченка, 1922. – 143 с.
13. Крушельницький А. Змагання: Повість. – Київ – Відень – Львів: Видавництво “Чайка”. – 416 с.
14. Лепкий Б. Гостина // Лепкий Б. Вибране. – Львів: Світ, 1990. – С.38-44.
15. Лепкий Б. Для брата // Лепкий Б. Вибране. – Львів: Світ, 1990. – С.99-104.
16. Лепкий Б. Зірка: Повість з повоєнного життя. – Львів: Видавнича кооператива “Червона калина”, 1929. – 178 с.
17. Макогон Д. Безвірок // Макогон Д. Вибрані оповідання. – Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1959. – С.51-52.
18. Макогон Д. “Вибагливий панич” // Макогон Д. Вибрані оповідання. – Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1959. – С.44-46.
19. Макогон Д. Лїктура // Макогон Д. Шкільні образки. – Вінніпег, Ман.: Українська видавнича спілка, 1917. – С.22-24.
20. Макогон Д. Службовий Обов’язок // Макогон Д. Шкільні образки. – Вінніпег, Ман.: Українська видавнича спілка, 1917. – С.17-19.
21. Макогон Д. У світ за очі // Макогон Д. Вибрані оповідання. – Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1959. – С.53-55.
22. Макогон Д. Щаслива дорога // Макогон Д. Вибрані оповідання. – Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1959. – С.37-40.
23. Підгірянка М. Примирена // Учительське Слово. – 1925. – Ч.2. – С.28-32.
24. Попович К. Твори. – Львів: Каменярь, 1990. – 214 с.
25. Садовий І. Безіменні плугатарі // Садовий І. Безіменні плугатарі: Повісті, п’єси. – К.: Веселка. Видавництво імені Олени Теліги, 2003. – С.224-336.
26. Семенове радіо: Малий фейлетон // Правда. – 1938. – Ч.48. – С.10-11.
27. Тихозір О. З водицею // Правда. – 1936. – Ч.3. – С.7-8.
28. Филипчак І. За вчительським хлібом : Повість з життя молоді вчительки. – Самбір, 1932. – 270 с.
29. Филипчак І. За вчительським хлібом: Повість з життя молоді вчительки. – Самбір, 1932/ За рец. Ю. Дзеровича // Нива. – 1933. – Ч.1. – С.30-31.



30. Франко І. Учитель // Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т.24. – К.: Наукова думка, 1979. – С.65-122.
31. Хронович В. Іванків день // Хронович В. Мамусине серце : Невигадані історії. – Станіславське обласне книжково-газетне видавництво, 1961. – С.41-78.
32. Хронович В. Павло Богуш: Повість. – Ужгород: Видавництво “Карпати”, 1970. – 112 с.
33. Черемшина М. Марічку головка болить...// Літературно-науковий вісник. – 1926. – кн. IV – С.290-297.
34. Ярославська Д. Полин під ногами. – Львів, 1938. – 224 с.
35. Заярнюк А. Соціальні аспекти статі в дискурсі греко-католицького духовенства Галичини другої половини ХІХ століття // Україна модерна. – Львів, 2000. – Ч.4-5. – С.50-80.
36. Михайленко Ф. Сюжети з учительського стану і школярського життя в українсько-руській літературі // Учитель. – 1907. – Ч.21-22. – С.319-326; Ч.23-24. – С.354-366.

**Баран (Дрогобицька) О. ВПЛИВ МІСЬКОЇ КУЛЬТУРИ НА ЗМІНИ У ПОБУТІ УКРАЇНСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ГАЛИЧИНИ (ПЕРША ПОЛОВИНА ХХ СТ.) // Етнокультурні процеси в українському урбанізованому середовищі ХХ століття: Зб. наук.-теорет. статей. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. – С. 53–56.**

Урбанізаційні процеси сучасності актуалізують проблему взаємовпливу культури міста і села. Цим зумовлюється потреба вивчення еволюції даного явища та виокремлення його характерних складових. До останніх відноситься визначення ролі української сільської інтелігенції Галичини в адаптації елементів урбаністичної культури у побуті селянства краю першої половини ХХ ст.

Дана проблема опосередковано заторкалась у колективних дослідженнях В.Наулко, Л.Артюха, В.Горленко, С.Макарчука, С.Павлюка, Г.Горинь, Р.Кирчіва [1]. Проте автор не зустрічався з працями, в яких робився б акцент на вивченні видозміни побуту інтелігенції галицького села. Цим зумовлюється опора на джерельну базу, а саме: періодику (журнальні та газетні статті), мемуари, окремі постанови і розпорядження ієрархії української греко-католицької Церкви [2].

Об'єктом публікації є українська сільська інтелігенція Галичини як своєрідний соціокультурний феномен, а предметом – зміни її побуту у першій половині ХХ ст. Метою даного дослідження є висвітлення трансформаційних процесів, викликаних проникненням елементів міської культури у побут типового сільського інтелігента. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення наступних завдань: проаналізувати процес поступового зростання впливу міста на розвиток культури галицького села; простежити відмінності у побуті представників визначеної соціальної групи на основі порівняння з селянством; показати роль сільської інтелігенції у процесі адаптації елементів міської культури у середовищі традиційної культури.

Вплив міської культури позначився насамперед на одязі сільської інтелігенції Галичини. Попри свої заклики до селян бойкотувати продаж

тканин у єврейських крамницях і виготовляти одяг із домотканого полотна, сама інтелігенція надавала перевагу виробам із тонкого фабричного полотна. До кінця 1930-х років із традиційної ноші залишилась тільки вишита сорочка, яку чоловіки одягали під костюм європейського крою, а жінки носили разом з фабричними спідницями. Поступово у побут ввійшли панчохи, туфлі на високих підборах, парасольки. Відбулись нововведення щодо нижньої білизни. У тогочасній періодиці, яку видавало прогресивне жіноцтво для селянок, рекомендувалось пошити або ж придбати у місті спеціальний одяг для прийняття ванн, а також наголошувалось, що “коротенькі штанцятка й маленький станичок-нагрудник під сподом одежі, – для молодих і для старих жінок конечні” [3]. Зовнішній вигляд доповнювали нові зачіски. Серед жінок поширились завивки, а чоловіків – короткі стрижки замість зачісок типу “під макітру.” Стародавні коралі, срібні і золоті дукати були замінені медальйонами із зображенням святих [4].

Найбільшою специфічністю відзначався неритуальний одяг священиків, що було продиктовано їхнім особливим становищем у суспільній ієрархії села. Священнослужителі, крім призначених безпосередньо для відправлення богослужінь фелону, епітрахилі, стихаря, нарукавників, поясу, щодня носили реверенду із чорного фабричного полотна. Їм заборонялось наслідувати міську моду і одягати світські так звані “маринаркові (костюмного типу – авт.) убрання,” а також кашкети, білі капелюхи, жовті черевики, що були популярними серед міщанства [5]. Окремі застороги стосувались одягу представників священичих сімей. Дружини священиків носили, як правило, довгі сукні суворого крою, переважно чорні із білим комірцем. Представникам священицьких родин заборонялось брати участь у міських балах-маскарадах, а голови сімей зобов’язувалися звертати “увагу своїх жен і доньок, що теперішній модний стрій дамський є скрайно соблазняючий і щоб проте его не уживали” [6]. Незважаючи на це священики виділялися серед тогочасного сільського населення. Ось як згадує про місцевого пароха о. Михалевича з

с.Білобожниця один із сучасників: “Він і виглядав на “пана”: на ньому завжди була першоякісна ряса й гарні шеврові чоботи та твердий капелюх з пласким дном” [7].

Зазнавало змін у першій половині ХХ ст. і меню галицького інтелігента. Поряд із вже традиційним борщем, варениками, кулешою його раціон поповнився солодкою випічкою, варенням, мармеладом, які подавали до кави з вершками або чаю. У багатьох священицьких домах частування кавою після вечірньої відправи перетворилось у самотній рідинний ритуал, під час якого обговорювались усі актуальні суспільно-політичні питання. Ці напої увійшли й у побут інших груп сільської інтелігенції. На відміну від селян, які вживали переважно молоко, рідше кисіль або узвар, їжа інтелігенції збагатилась компотами із свіжих фруктів, соками. Для приготування компотів, наслідуючи міщанські смаки, замість яблук почали використовувати “таку вдячну городовину, як ребарбар (ревінь – авт.)” [8].

Новинкою на селі стали канапки. У часописі “Жіноча Воля”, редагованому О. Кисілевською для сільського жіноцтва, наводилась низка порад щодо організації чайних вечорів у гуртках “Союзу Українок” і рецепти для приготування канапок [9]. З цього ж джерела довідуємося, що канапки робили із житнього хліба з маслом, сиром, яйцем, оселедцем чи ковбасою [10].

В меню зросла кількість смажених страв. Раніше ж у раціоні сільського населення переважала тушена їжа. Так, героїня оповідання О.Цегельської “Не дивуйтеся дітям”, проста сільська учителька у переліку своїх улюблених наїдків називає картопляні паляниці, печені на “блясі” [11].

Зазнавав змін і ужитковий посуд. Якщо селяни продовжували користуватись дерев’яними ложками, то у інтелігентних родинах використовували металеві, а у свята – срібні. При вживанні густих страв застосовували виделки. На відміну від селян, які споживали страву із спільних тарілок, у родинах представників інтелігентного прошарку їжу подавали в індивідуальному посуді. Ці нововведення підхопило у 30-х роках

XX ст. передове сільське жіноцтво, яке вбачало у запровадженні індивідуального посуду одну з умов покращення побуту селян [12].

Характеризуючи житло сільської інтелігенції, варто зауважити, що в силу певних обставин (лікарі були малочисельною соціальною групою, а учителі жили або при школі, або у хаті, відступленій селянами), найкраще вплив міської культури можемо простежити на підставі аналізу типового помешкання галицького священика. Воно кардинально відрізнялось від традиційної оселі селянина (сіни+хата+комора), в якій одна частина хати використовувалась для мешкання, а друга відводилась під комору. Священицький ж будинок вирізнявся ускладненим плануванням та великою кількістю кімнат. Типове парафіяльне житло поділялося на п'ять-шість кімнат (дві-три спальні, бібліотека, кухня), мало два входи і веранду. Веранда розміщувалась спереду будинку. Невід'ємним атрибутом садиби були ганок і сіни, які сполучалися з кухнею [13]. Під самою забудовою розташовувалися винні погреби чи пивниці. Парафіяльний дім був мурований, дах вкривався гонтами або оцинкованою бляхою. Підлогу робили дерев'яною, воскованою до блиску(особливо у світлиці).

Беручи приклад з інтелігенції, селяни поступово теж замінювали глиняну долівку підлогою. В тодішній пресі містились згадки про те, що “господині підгодовують у господарстві тварини, а дохід з продажі призначають на дерев'яну долівку” [14].

У родинях інтелігенції активніше впроваджувалися зміни внутрішнього інтер'єру оселі. Замість лав почали використовувати тапчани, застелені килимами, а скринь – комоди з кількома висувними шухлядами. Вирізнялась своїми особливостями постіль. На неї за міщанськими зразками ставили матраци, застеляли ковдрою, килимами, підшитими простирадлами (селяни ж зазвичай вкривалися веретою, а зверху – кожухом, сардаком) [15].

Невід'ємною складовою інтер'єру священицької хати були старовинні ікони, численні родинні фото і, чого не спостерігалось у селян, – картини на стінах.

Чи не найважливіше місце серед кімнат займав кабінет священника (парафіяльна канцелярія, бібліотека). Його характерними елементами вважались бюро, велика шафа з метрикальною документацією, стелажі із книгами [16]. Служителі Церкви у Галичині зобов'язувалися вести спеціальні картотеки своїх парафіян, стежити за збереженням культурно-історичних пам'яток, вести детальні літописи парафій [17]. Щодо останніх, то у католицькій періодиці виходили спеціальні інструкції із роз'ясненнями щодо ведення парафіяльних літописів [18]. Ці нотатки робились для внутрішніх потреб і для того, щоб "...з таких парох. хронік моглиби наші історики пребагато черпати до своїх наукових праць..." [19].

Крім хати, на території садиби розміщувалась різні господарські забудови: стайня для худоби, стодола і шпихлір для збіжжя, шопа на вози і сани. Патріотично налаштоване духовенство часто сприяло громаді у справі організації читалень, курсів, репетицій аматорських театрів на базі своїх обість. Подібна практика призвела до виходу спеціального розпорядження Львівського Митрополичого Ординаріату, в якому деканам наказувалось "зарядити безпроводочно (негайно – авт.), щоби в парохіяльнім домі не містилися ні школа, ні читальня, ні кооператива" [20].

Окрім матеріальної, певні зміни відбувались і у духовній культурі галицької сільської інтелігенції. Це, на наш погляд, є закономірним явищем, адже у її середовищі поколіннями плекались освітні традиції. Молоде покоління навчалось у містах краю й за кордоном. Тут простежуються певні закономірності. Наприклад, сини священників здебільшого обирали духовні, а доньки – учительські семінарії. Медична освіта була важкодоступною через значні грошові витрати та політику несприяння зі сторони польських властей. Українці зазнавали дискримінації і при підтвердженні закордонних дипломів. "Таким способом не диво, – писала газета "Діло", – що на кругло 2.000 лікарів у 3 східногалицьких воєводствах є лише 250 українських лікарів..." [21]. Інтелігенція заохочувала до справи одержання освіти селян, у яких склалась хибна думка, що наука може призвести до важких недуг [22].

Сільська інтелігенція була прикладом для селян у питаннях етикету. Парох о. Ф.Тарнавський згадував про о. Й.Авдиковича з с. Ясенова на Брідщині те, що останній приділяв велику увагу тому, “як поводитися при столі, як привітатись, як сидіти, де сидіти, як тримати вилки, ніж, ложку” [23].

Завдяки інтелігенції на селі розпочалась пропаганда дотримання особистої гігієни [24]. У родинях вчителів, а особливо лікарів, облаштовувалися кутки для умивання, де стояли металева мильниця, поличка з щітками, милом, рушниками (для кожного члена сім'ї окремо). Популяризація складових здорового способу життя передбачала навчання селянок основ догляду за дітьми.

Елементи міської культури наявні і в музичному житті галицької сільської інтелігенції. Однією із характерних складових інтер'єру помешкань її представників було фортепіано. Учителі, священники організували аматорські театри, духові оркестри, хори з якими виступали у Галичині і за її межами.

Визначальну роль відігравала інтелігенція у впровадженні раціональних способів ведення господарства. З її ініціативи влаштовувались спеціальні курси. Прикладом цього можуть слугувати заняття, організовані у 1938 р. в с. Коршів біля Коломиї, в ході яких сільському жіноцтву викладались основи ручних робіт та доведення [25].

Отже, протягом першої половини ХХ ст. спостерігається процес проникнення елементів міської культури у життя інтелігенції галицького села. Разом із традиційними складовими матеріальної (одяг, харчування, інтер'єр та планування житла тощо) зазнавала змін духовна культура цієї верстви. Вбачаючи в культурі міста вищість, а в особі священника, вчителя чи лікаря зразок, гідний наслідування, селяни поступово переймали окремі нововведення. Однак не слід ігнорувати той факт, що село чинило зворотній вплив на культурне життя міщанства, але це вже предмет для подальших етнологічних студій.

## Література:

1. Культура і побут населення України: Навч. посібник / В.І.Наулко, Л.Ф.Артюх, В.Ф.Горленко та ін. – 2-е вид., доп. та перероб. – К.: Либідь, 1993. – 288 с.; Етнографія України: Навч. посібник / За ред. С.А.Макарчука. – Львів: Світ, 1994. – 520 с.; Українське народознавство: Навч. посібник / За ред. С.П.Павлюка, Г.Й.Горинь, Р.Ф.Кирчіва. – Львів: Фенікс, 1994. – 608 с.
2. Статейний матеріал вміщений у періодичних виданнях: “Жіноча Воля”, “Рідна школа”, “Нива”, “Діло”, “Вістник Станиславівської Епархії” та “Львівські Архиєпархіяльні відомости”; мемуарних збірниках: Альманах Станиславівської землі. – Нью-Йорк – Торонто – Мюнхен, 1985. – Т. 2 – 900 с.; Історично-мемуарний збірник Чортківської округи. Повіти: Чортків, Копичинці, Борщів, Заліщики. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1974. – 923 с.; Броди і Брідщина: історико-мемуарний збірник. – Торонто – Онтаріо, 1988. – 671 с.
3. Наше здоровля вліті // Жіноча Воля. – 1939. – Ч.7. – С.4.
4. Пушкар Я. Павелче // Альманах Станиславівської землі... – С.643.
5. В справі уживання світської одежі священниками // Вістник Станиславівської Епархії. – 1924. – Ч.Х-ХІІ. – С.44.
6. Забарона участі в балях публичних // Вістник Станиславівської Епархії. – 1928. – Ч.ІV-VI. – С.61.
7. Ясінчук Л. Білобожниця // Історично-мемуарний збірник Чортківської округи... – С.202.
8. Марійка О. Будемо воювати з матерями! // Жіноча Воля. – 1939. – Ч.8. – С.8.
9. І.Д. Як уладити чайний вечір у жіночому кружку “С.У.” // Жіноча Воля. – 1934. – Ч.2. – С.4.
10. Наша відповідь молодій читачці з села // Жіноча Воля. – 1934. – Ч.2. – С.10.
11. Цегельська О. “Не дивуйтеся дітям...” // Рідна Школа. – 1938. – Ч.13-14. – С.206.
12. Від чого починаємо працю в секціях сільських господинь // Жіноча Воля. – 1938. – Ч.8. – С.4.
13. Нагаєвський І. Жмут спогадів про Брідщину // Броди і Брідщина... – С.312.
14. Запороцька А. Конкурс чистоти хати // Жіноча Воля. – 1939. – Ч.7. – С.11.
15. Ганьківський В. Ради лікаря під весну // Жіноча Воля. – 1938. – Ч.6. – С.5.
16. Виймки зі “Спогадів” о. Филимона Тарнавського // Броди і Брідщина... – С.343.
17. Парохіяльні картотеки // Львівські Архиєпархіяльні відомости. – 1930. – Ч.3. – с.33-34; Справа переховання пам'яток нашої культури // Вістник Станиславівської Епархії. –



1929. – Ч.Х-ХІІ. – с.38-40; Ведення літописей парохій // Львівсько-Архиепархіяльні відомости. – 1924. – Ч.5. – с.11.
18. Козак М. Як вести парохіяльні літописи (Реферат виголошений 30 червня 1935 р. на соборчику в Деговій, Стрілиського деканату) // Нива. – 1936. – Ч.3. – С.89-97.
19. О парохіяльній хроніці // Нива. – 1912. – Ч.19-20. – С.663.
20. Поміщення установ в парох. домі // Львівські Архиепархіяльні відомости. – 1929. – Ч.4. – С.9.
21. Труднощі медичних студій для українців (З лікарських кол) // Діло. – 1933. – Ч.264. – С.1, 2.
22. Побігущий-Рен Є. Мозайка моїх споминів. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2002. – С.12.
23. Виймки зі “Спогадів” о. Филимона Тарнавського // Броди і Брідщина... – С.343.
24. Марійка О. Будемо воювати з матерями! // Жіноча Воля... – С.7.
25. Пів сотні нових, добрих господиень! // Жіноча Воля. – 1938. – Ч.8. – С.7.